

Neves székelyföldi orvosok élete és tevékenysége

Life and Life-work of renowned physicians from Székler Land (Eastern Transylvania)

Prof. Dr. Péter Mihály Heinrich MD. DSc.
peterhmaria@yahoo.com

Initially submitted May 10, 2013; accepted for publication July 15, 2013

Abstract:

It is believed that the Székely scientists oeuvre revival and popularization is a good idea, particularly in their's native village too.

The list of eminent personalities presented in this thesis, but we don't considered a complete one, may be supplemented with more person. This paper could be a basis for a further research work. The fact that this data collected and supplements needs an especially require clarification. The memory is a good opportunity to keep-alive the past, which for next generation is not only useful, but also a duty.

Keywords: history, biograph, physicians, life-works

Kulcsszavak: történet, biográfia, orvosok, életművek

I. Tudománytörténeti áttekintés

Dolgozatunk első részében igyekszünk egy vázlatos tudománytörténeti áttekintést nyújtani az orvoslás fejlődéséről, azzal a céllal, hogy világos legyen, e vonatkozásban hol helyezkedik el a székelyföldi orvoslásnak az az időszaka, mellyel munkánk második részében foglalkozunk. Ezt, Erdély sajátos politikai, gazdasági és művelődéstörténeti helyzete megkívánja.

Az orvoslás története egyidős az emberiség történetével. A mindennapi táplálék beszerzésével, elkészítésével járó sérülések, balesetek, a szülés, a betegségek, a háborúk, járványok, állandó szükségletté tették az orvoslást, a gyógyítást.

A gyógyítás a történelem előtti korszakban, de még évezredekken keresztül, helyenként napjainkig, babonás, varázslásos, mágikus, irracionális eljárások alkalmazásában merült ki. Ezek a módszerek rendszerint, nyilván többet ártottak, mint használtak. De valamit mindig tenni kellett. A segítségre szoruló mellett a tétlenség a legelítélendőbb álláspontot képviselte.

Haladást jelentett a fentiekkel szemben, amikor az ókor (Kr.e. 3700-Kr. u. 476) nagy kultúrkörei esetében az empirikus medicina, megfigyelés – kipróbálás – alkalmazás, formájában a racionális orvoslás első csírái jelentkeztek (Mezopotámia, Egyiptom, India, Kína).

A klasszikus ókorban (Kr. e. VII.– VI. század) a homéroszi kor medicinája, az aszklepieionok, majd a hippokratészi (Hippokrates Kr. e. 460–370), iskola tudományos szintre emeli a racionális orvoslást. Jelentősen járult hozzá a klasszikus ókor orvosi ismereteinek gyarapításához Galenus (Kr. u. 129–200), a római medicina kiemelkedő művelője [4,14].

A középkorban (Kr. u. 476 – 1492), a gyógyítás illetve az orvostudomány fejlesztése több síkon történt, így: a görög Bizáncban, az arab kalifátusokban, a keresztény kolostorokban és a világi orvoslás keretében. Az utolsó esetében a salernói orvospépzést kell kiemelni. Azt is meg kell említeni, hogy a modern medievisztika bizonyította, hogy az ókori tudományos művek fennmaradását a középkor másolóinak és fordítóinak köszönhetjük [5, 14].

A klasszikus ókori, majd középkori orvoslással párhuzamosan, működött a racionális medicinának egy kezdetlegesebb, de ugyancsak a megfigyelésre alapozott tapasztalati ismereteket alkalmazó, úgy nevezett népi gyógyászat. A nélkül, hogy annak ésszerű magját túlértékelnénk, el kell ismernünk, hogy ez a tevékenység a népi kultúrának szerves részét képezi. Azt sem szabad elhallgatni, hogy az orvoslásnak ez a formája, melynek Erdélyben is gazdag múltja van, napjainkig virágzott és virágzik, hiszen elérhetőbb volt a rászorulóknak számára, mint a tanult orvos, pótolva azok hiányát [18, 22, 23].

Az újkorral beköszöntött a reneszánsz: a XIV. században a korai, a XV.-ben az érett, vagy a virágzó, míg a XVI. században a hanyatló, vagy a kései változat korszaka, éles határok nélkül.

A társadalmi és gazdasági fejlődés Erdélyben csak a XVI. század második felében a késői reneszánsz illetve a felvilágosodás korában érett meg végre arra, hogy a mai értelemben vett orvostudomány első csírái megjelenhessenek. Ekkor jelentkezett az igény az egyetemes ismeretekre, az enciklopedizmusra való törekvésre, illetve a nemzeti nyelvű művelődésre. Ehhez alapvetően hozzájárultak a humanista műveltségű nyugati egyetemekről hazatért peregrinusok [19, 21].

Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy mi volt az oka ennek a késedelemnek? Nyilván való, hogy a több évszázados társadalmi visszamaradottság, valamint a nemzeti elnyomás [21]. Erdély rendkívüli gazdagsága, a közeli és távoli népeket, hatalmakat mindig vonzotta. Ezért javain rendszerint idegenek gazdagodtak.

Fentieket követően, először röviden vázoljuk az erdélyi egészségügy legfontosabb eseményeit, a Ferenc József Tudományegyetem alapításáig (1872), majd a teljesség igénye nélkül bemutatjuk a Székelyföld azon orvosait, akik ebben az időszakban maradandóan járultak hozzá egészségügyünk fejlődéséhez. Nyilván, nem könnyű a székelyföldi orvoslást térben és időben körvonalazni és annak értékteremtőit kiválasztani.

Az orvostudomány Erdélyben, a késő reneszánszban és a felvilágosodás időszakában. A humanista eszmék térhódítása

Lencsés György (Nagyvárad, 1530 – 1593, Gyulafehérvár), 1577 körül megírta az első magyar nyelvű orvosi könyvet, amely „*Ars Medica*”, latin címen vált ismertté. Az emberi test egészének betegségeit és azok gyógykezelését tárgyalja korának tudományos színvonalán, mintegy 940 ívrét alakú oldal terjedelemben. A nyomdakész kézirat sajnos csak 366 év után, 1943-ban, került nyomtatásra. A kézirat egyetlen eredeti példányát, Marosvásárhelyt a teleki Tékában őrzik [19, 21].

Bár **horhi Melius Juhász Péter** (Horhi, 1536 k. – 1572. dec. 25, Debrecen), egyházi író debreceni református püspök nem volt sem erdélyi, sem orvos, de megemlíthjük, mert könyve: „*Herbarium Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól*” címen 1578-ban Kolozsváron jelent meg és gazdag orvosi vonatkozásokat tartalmaz. [13].

Apáczai Csere János (Apáca, 1625. jún. 10 – 1659. dec. 31, Kolozsvár) filozófiai, teológiai és pedagógiai író, tanár, a magyar művelődés, oktatásügy és tudomány egyik kiemelkedő személyisége, szívvel-lélekkel székely ember volt, de szülőfaluja a székely székeken kívül esett és nem volt orvos, itt mégis megemlíthjük. Tesszük ezt azért, mert főművében a „*Magyar Encyclopaedia*” (Utrecht, 1655) c. művében, tudatában lévén az orvosi ismeretek rendkívüli jelentőségének, a kötet VII. részében leírja az emberi test felépítésével, működésével, valamint a betegségek felismerésével és kezelésével kapcsolatos korabeli ismereteket [1, 21].

Az első nyomtatott magyar nyelvű orvosi könyv a „*Pax Corporis*” (Kolozsvár, 1690), szerzője **Pápai Páriz Ferenc** (Dés, 1649. máj. 10 – 1716. szept. 10, Nagyenyed), orvos, tanár, szótáríró, enciklopédikus tudós volt. Mivel Pápai Páriz Ferenc életútjával és életművével gazdag irodalom foglalkozik [16, 17, 21] itt inkább élő emlékezetét említenénk meg. Egy székelyudvarhelyi orvos csoport, dr. Balla Árpád főorvos kezdeményezésére, a magyar államiság ezredik évfordulója alkalmából, 2000 februárjában létrehozta a Pápai Páriz Alapítványt, a Pax Corporis szerzője emlékezetének ápolására. Az Alapítvány kuratóriuma elnökének, dr. Balla főorvost választotta meg. Ezzel párhuzamosan ugyancsak az elnök javaslatára Pápai Páriz Ferenc emlékérmét és kísérő oklevelet létesítettek. A kitüntetést, melyet évente az EME Orvos- és Gyógyszerésztudományi Szakosztály évi tudományos ülészakán adnak át, 2011-ig bezárólag 30 személynek ítéltek oda, kiváló tudományos vagy szakmai tevékenységéért. Ezen kívül számos tudományos és szakmai továbbképző előadásokat szerveztek [3] méltóan őrizve Pápai Páriz emlékezetét.

Sokat javított az erdélyi közegészségügyön és a beteg ellátáson, hogy Mária Terézia 1752. okt. 26-án rendeletben előírta, hogy **minden megyében legalább egy, állandó, fizetett megyei főorvos (tishti orvos) és fősebész legyen** [11]. A rendeletet 1766-ban és 1768-ban ismételtén közzétették.

Több évtizedes előmunkálatok tapasztalatait összegezve, 1770. január 2-i dátummal Mária Terézia kibocsátotta a német nyelvű általános egészségügyi rendeletet „*Generale Normativum Sanitatis*” címen. Még az évben okt. 4-i keltezéssel, a Magyar Korona országai számára, királyi dekrétum alapján közreadták a latin nyelvű változatot „*Generale Normativum in Re Sanitatis*” címmel. Ez a rendelet részletesen előírta és egységesítette Erdélyben is az egészségügyi közigazgatás feladatait, az egészségvédelmi tevékenységet. A helytartó tanács 1774-ben elrendelte, hogy Erdélyben 13 megyei physicusi (főorvosi) állást kell létrehozni [2, 11].

A képzett egészségügyi személyzet katasztrofális hiányán jelentősen segített a kolozsvári **Orvos – Sebész Tanintézet** létrehozása. Bár XIV. Kelemen pápa 1773. júl. 21-én feloszlatta a jezsuita szerzetesrendet és ezzel a kolozsvári Báthory-egyetemen a jezsuiták működése okt. 24-től megszűnt, Mária Terézia az egyetemet lényegében továbbra is fenntartotta, sőt a bölcséleti és teológiai fakultás mellé 1774-ben jogi kart állított fel. Ezt követően 1775-ben orvosi kar beindítására is sor került. 1776-ban a bonctan, sebészet és szülészeti tanítása meg is kezdődött. Hasonlóan a bába tanfolyam is. II. József 1784-ben megvonta az intézménytől az egyetemi rangot, a kar pedig 1786-ban

önálló Orvos – Sebészi Tanintézetként működött 1872-ig, a Kolozsvári magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem beindításáig [4, 10, 12, 15, 24].

1786. aug. 21-én újjá szervezték az **országos főorvosi hivatalt**, amely a helytartó tanácsban belül működött. Jóllehet a legfelső egészségügyi tisztség (erdélyi királyi főorvos [protomedicus], Erdély Országos főorvosa) létrehozásának időpontja, megnevezése, székhelye, hatásköre, kinevezője, pontosítást igényel, tevékenysége az egészségügyi közigazgatás megszervezésében és ellenőrzésében fontos szerepet játszott. A tisztséget két székelyföldi orvos is betöltötte (Nyulas Ferenc 1806-1808; csikmadéfalvi Ferentzi József 1827-1838) [10, 11, 15].

A korai felvilágosodás eszméi Erdély tudományos életében is számottevő nyomot hagytak. Így például a zágoni Aranka György (1737 – 1817) által alapított első magyar tudományos közösségnek, az **Erdélyi Magyar Nyelvvelő Társaságnak** (Marosvásárhely, 1793) a létrejötté. Ennek a nyelvészek, történészek mellett a természettudományok, az orvostudományok művelői is tevékeny tagjai voltak. A székelyföldi orvosok közül Nyulas Ferencet és Mátyus Istvánt említjük meg. Sajnos a Társaság rövid életű volt [9, 10].

A tudományt nemzeti nyelven művelő társaságok a múlt tárgyi emlékeit összegyűjtő, megőrző és feldolgozó múzeumok alapítása sok akadályba ütközött. A Habsburg abszolutizmus súlyosan nehezedett Erdélyre. A szabadságharcot követő önkényuralom gátat vetett a fenti törekvéseknek. Mindezek ellenére, már a kiegyezés évei előtt kezdett leáldozni az abszolutizmus napja (Solferino, 1859. jún. 24). Mikó Imre gróf (1805- 1876) anyagi áldozata, fáradhatatlan munkája, széleskörű műveltsége, fejlett diplomáciai érzéke és nem utolsósorban magas szintű összeköttetései révén megragadta az alkalmas pillanatot, hogy a legfelsőbb engedélyt kieszközölje, múzeum és egyben tudományt művelő társaság létrehozására **Erdélyi Múzeum Egylet** (EME) néven. Ilyen előzmények után 1859. nov. 23-26 között Kolozsváron megtartották az EME alakuló közgyűlést. Annak ellenére, hogy az EME számos nehézségen, tiltáson, átalakuláson ment keresztül, alapvetően hozzájárult az erdélyi magyar közművelődés fejlesztéséhez, az erdélyi tudományegyetem létrehozásához, a tudomány művelése és terjesztéséhez, a nemzeti öntudat, önismeret megőrzéséhez és 153 év óta ma is betölti ezt a szerepét [6-8, 20].

Már az EME alakuló ülésének szervezésénél és lebonyolításánál találkozunk egy kiemelkedő székely orvos Szabó József névvel, aki ellenőrként, majd alelnöki minőségben Mikó grófnak nemcsak orvosa, hanem megbízható segítőtársa az EME tevékenységében.

Említést érdemel, hogy az EME 1906 és 1943 között szervezett 18 vándorgyűlése, orvoskongresszusa és továbbképzője közül ötöt (27,7%), míg 1991 és 2012 között az Orvosi Szakosztály által szervezett 22, évi tudományos ülásszakai közül 14-et (63,6%) a székelyföldön tartott. Néhány további tájékoztató adat: 1906-ban az Orvostudományi Szakosztály 115 tagjából 6 (5,2%), 1943-ban a 377 tagból 14 (3,7 %), míg 1990-2006 közötti periódusban nyilvántartott Orvos- és Gyógyszerésztudományi Szakosztály 1031 tagjából 679 (65,8 %) volt székelyföldi, pontosabban dolgozott Székelyföldön [20].

A nélkül, hogy a fenti adatokból messzemenő következtetéseket levonnánk, megállapíthatjuk, hogy a székelyföldi orvosok és gyógyszerészek hozzájárulása a magyar nyelven művelt és terjesztett tudományos tevékenységhez növekvő tendenciát mutat.

II. Az orvoslással foglalkozó kiemelkedő székelyföldi személyek

A bevezető gondolatok után lássuk, kik azok a személyek, akiknek emlékezetét fel szeretnénk újítani. Nehéz volt a választás. A tér, az idő, és az életmű volt a meghatározó tényező. Az eredmény végül a következő lett: egy orvosi tanácsokat magyar nyelvre fordító érdekes személyiség, kinek foglalkozása nehezen körvonalazható; 8 orvos, és egy orvos-dinasztia. A sorrendet születésük időpontja alapján alakítottuk ki.

FELVINCZI GYÖRGY

(Felvinc, Torda? 1645, 1650 k. – 1716. febr. Kolozsvár)

Színműíró, költő,ínházigazgató, a magyar hivatalos színjátszás első ismert kezdeményezője. Életútjáról kevés pontos adat maradt. Születésének ideje tág határok között mozog. Az sem biztos, hogy Felvincen vagy Tordán született. Mindkettőre van adat [1, 3, 7, 9, 10,16]. Szegénysorsú szülők gyermeke volt, árván nőtt fel. Tordán, később Kolozsváron az Unitárius Kollégiumban, majd a teológián tanult. 1669-től iskolamester volt Torockón. 1672-ben visszatér Kolozsvárra, ahol az Unitárius Kollégiumban tanít, de állását 1673-ban kénytelen elhagyni [14-16]. 1693-tól Kolozsváron szolgabíró. I. Lipót császártól 1696-ban engedélyt kér arra, hogy Magyarországon és Erdélybenínházi előadásokat rendezzen. Az engedélyt “illedelmes hangú” előadások tartására még az évben megkapta, de kezdeményezése sajnos szerény sikerrel járt [11-15]. Az 1693-ban kiadott mitológiai tárgyú, éneklésre szánt iskoladrámáját az első magyar operaként tartják számon. Szépirodalmi tevékenységét ma már csak irodalomtörténeti jelentőségűnek tartják [2, 5, 6]. Ennek ellenére érdemes megemlíteni, hogy a kolozsvári Unitárius Kollégium díszterme ma is az ő nevét viseli.

Felvinczi lefordította magyar nyelvre “*rhythmusokba alkalmaztatva*” a salernoi orvosi iskola népszerű és közismert *Regimen sanitatis Salernitanum* című versbeszedett egészségvédelmi szabályait s 1693-ban Kolozsváron kiadta az alábbi címen “*De conservanda bona valetudine Liber Scholae Salernitanae. Az Angliai országban lévő Salernitana Scholának Jó Egészségről való Meg-tartásnak módgyáról írott könyve. Melly most Magyarra fordíttatott és Rhythmusokban alkalmaztatott. Felvinczi György*”. Az eredeti latin szöveg első sorát Felvinczi rosszul értette s tévesen, a Nápolytól Délre fekvő Salernot Angliába helyezte [3, 5, 10-13].

A könyv több kiadást is megért: Kolozsvár 1693, Lőcse 1694, Brassó 1696, Kolozsvár 1768 (mind az Országos Széchényi Könyvtárban 85396-os, mind a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárban 25149-es jelzettel található példányutóbbi kiadásból), Kolozsvár 1770, 1776, 1785 (az Országos Széchényi Könyvtárban 821.475/B jelzettel található egy példány). Mi az 1768-as és az 1770-es kiadást tanulmányoztuk. Ezek terjedelme 30-32 oldal, méretük 16 illetve 18 cm. Csak magyar nyelvű címük van, az oldalak nincsenek számozva, csak a “részek”, melyekből itt CIII (103) van. Mindkettő colligatum a *Házi különös orvosságok* című munkával. A különböző kiadások szövegének írásmódja között kisebb eltérések vannak. Másolati példányok is forogtak közkezen, például az 1768-as kiadásé (Semmelweis Orvostörténeti könyvtár, S 1095).

Érdekes lenne tudni, hogy mi, vagy ki készítette a “ínházigazgatót” a *Regimen Sanitatis Salernitanum* lefordítására. Bizonyára a nagy orvoshiány, amit minden szerzőnk emleget, hiszen halála után még négyszer kiadták munkáját, jöllehet akkor már közkezen forog Melius *Herbariuma*, Nadányi Kerti *dolgok leírása*, sőt Pápai Páriz *Pax corporis* című munkája is. Jellemző, hogy az első és az utolsó számontartott kiadás között 92 év telt el [3, 8, 11].

Az is elgondolkodtató, hogy hét kiadás során, hogy nem vették észre a tévedést Salerno hollétét illetően, vagy egyszerűen már nem akartak változtatni az eredeti szövegen, pedig csak a három első szót kellett volna elhagyni a magyar címből.

A Salernitana Scholának egészségvédelmi szabályzata bár helyenként a kor ismereteinek színvonala alatti szinten, zavaros ellenmondásos, sőt ésszerűtlen tanácsokat ad, sok hasznos utasítást is tartalmaz. Tudomásunk szerint a *Regimen sanitatis Salernitanum* első teljes (104 tanács) magyar nyelvű formahű fordítása Szabó György munkája [8].

Bellum Morborum. Felvinczi munkáit alaposabban áttekintve kiderült, hogy a *Salernitana Scholán* kívül van még más egészségügyi tárgyú írása is [3, 4]. Az egészség és a betegség kérdése valami miatt foglalkoztatta Felvinczit.

A második orvosi vonatkozású munkájának címdalán a következőket olvashatjuk: *“Bellum Morborum, Az-az: A’ Nyavalyáknak Egymás között való vetélkedések tudni-illik: Mellyiknek tulajdoníttassék az Elsőség, És mellyiknek vagyon hatalmasb és hathatósb ereje az Embereken, a’ ki az Elsőséget és Királyságot meg-érdemelné. Mille modis morimur mortales, nascimur uno, Sunt hominum morbi mille; sed una salus. Az halálnak Elöl-járói a’ Nyavalyák. Nyomtatott 1714-dik Esztendőben”*.

Az önálló kiadvány formájában megjelent füzetben nem szerepel a szerző neve, a kiadás helye, és a kiadó illetve a nyomda megjelölése. Az Országos Széchényi Könyvtárban két példány volt kezünkben. Az egyiket 1714-ben, a másikat 1753-ban adták ki. Jelzetük 185.638 illetve 185.631. Méretük 16 cm, terjedelmük a címdalán kívül 21 számozatlan oldal. Ugyanott még két példány szerepel a nyilvántartásban (kiadási évük 1796 és 179?). Petrik (1989) egy 1766-os kiadást is említ [3, 4].

A versbe szedett munka tárgyát a címdalán olvashattuk: a nyavalyák királyt akarnak választani maguk közül, hogy hatalmukat növelhessék. Ennek érdekében céhük április elsejére Pozsonyba diétára hívja őket. Érdemesnek tartjuk felsorolni, hogy a választásra milyen „nyavalyákat” hívtak össze: *„Tsömör, erős Fog fájás, Hideg-lelés, a’ száraz és a’ bolond Hagymáz, Sárgaság, Aréna, Torok-gyík, Szív-fogás, Vérhas, Gyomor fájás, erős Fog fájás (másodszor is), Diszno-szakál, Golyva, a’ Lép dagadás, Háta petsenye szakadás, Sérvés, Farzsába, Köldök-tsömör, Kólyika, Marjulás, Kórság, Gutta, Vízi Kórság, Száraz Kórság, Nemaság, Siketség, Fül-fájás, Szem-fájás, Vakság, Nyelv-tsap ereszkedés, Fulladás, Iz-evés, Száj-bűz, Mirigy, Tályog, Kelés, Tökösség, Pokolvar, tarka Himlő, hólyagos Himlő, Szent Antal tüze, Orbántz, Vak-tetű, kurva Köszvény, Égés Madrával, Hurut, Haskő, Köröm-méreg, havi Vér-folyás, Nátha, Krapula, El-ájulás, Vizelet megállás, Nyilallás, Rüh, Frantzú, Süly, Kosz, Fene, Tyúk-szem, Szömölcs, Seb”*. Kevés kivételtől eltekintve tünetekről van szó. Több esetben szakember segítségét igényelné a megfejtés. Elsőként a *Tsömör* érkezik, második a *Fog-fájás*. Végül katalógust olvasnak: senki sem hiányzik. Kezdődhet a gyűlés a következő rendtartás szerint:

*„Illyen módon kövessük pedig a’ voxolást:
Ki ki magát ditsérje, ne magasztaljon mást,
Kiben mi virtus vagyon beszélje-meg bízvást,
Igy tudjuk, ki érdemli-meg az uralkodást”*.

Sorban minden nyavalya szót kap, amire most nem térhetünk ki. További hozzászólások után, hogy a gyűlés el ne nyúljon, közfelkiáltással az ártatlan „*tsömört*” válasszák meg királyuknak.

Felvinczi második orvosi tárgyú munkájának irodalmi műfaját nem dolgoztuk meg határozni, azt azonban megállapíthatjuk, hogy a *Salernitana Scholá*nak fordítása során jelentős orvosi ismeretekre tett szert. Ezek meghaladják egy nem szakmabeli ilyen irányú tudását. Mindezek ellenére, itt nem, vagy legalábbis nem csak egészségvédelmi célzattal foglalkozik a betegségekkel, mint előző munkájában. Hogy a társadalomkritikán, a politikusok ironizálásán (pamflet, paszkvillus) kívül még volt-e más célja, az kérdés. De feltételezhetjük, hogy a „betegségek” borzalmait ecsetelve megelőző munkát is végzett. Nem kimagasló mű ez, de korának ismereteire, nyelvezetére mégis jellemző. Legalább az orvostörténelemmel, a XVII–XVIII. század magyar orvosi nyelvvel foglalkozóknak ajánljuk figyelmébe Felvinczi *Bellum morborum* című írását [3,4].

MÁTYUS ISTVÁN KIBÉDI

(Kibéd, 1725– 1802. szept. 6. Marosvásárhely)

Enciklopédikus tudású orvos, orvosi szakíró, Maros-, Udvarhelyszék főorvosa. Elemi és középiskolai tanulmányait szülőfalujában illetve a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte. Orvosdoktori oklevelét 1756-ban Utrechtben szerezte. Ezt követően Göttingenben, Marburgban és Bécsben gyarapította elméleti és gyakorlati ismereteit. Hazatérte után, 1757-ben Marosszék, majd (1784-1790) Marosszék és Kisküküllő vármegye főorvosává nevezték ki, közben Marosvásárhely város és utóbb Udvarhelyszék [18, 22] tiszti főorvosi tisztségét is betöltötte. Alacsony javadalmazása miatt a Tabula continua mellett ülnöki (assessor) állást is vállalt, melyről 1776-ban lemondott. Egy ideig a helybeli Református Kollégium tanáraként is működött. Aktiv tagja volt a marosvásárhelyi Nyelvmívelő Társaságnak. Orvosbotanikusként is számon tartják [1, 5, 19, 20, 25, 26]. Jelentős állományú könyvtárát (Bibliotheca Medica Matyusiana) és nyomdáját végrendeletileg a Kollégiumra hagyta. Az egészségügyben kifejtett eredményes munkájáért Mária Terézia 1766-ban nemesi címet adományozott neki, kibédi előnévvel [20, 22, 26]. 1802. szeptember 6-án hunyt el Marosvásárhelyt, a helybeli református temetőben van eltemetve [8, 12].

Mátyus a magyar tudomány- illetve orvostörténetben nevét két számottevő munkájával tette maradandóvá. Az első, *Diaetetica* címen két kötetben (darabban) Kolozsváron jelent meg 1762 és 1766-ban, Páldi István nyomdájában, 1100 oldalnyi összterjedelemben (Jelzete a Teleki-Bolyai Könyvtárban BO 2755, mérete 17 cm.). A másodiknak *Ó és Új Diaetetica* a címe, hat kötetben (darabban) Pozsonyban került kiadásra 1787 és 1793 között, Fűskúti Landerer Mihály nyomdájában 3650 oldalon (Jelzete BO 6115, mérete 20 cm). Utóbbi, tulajdonképpen a *Diaetetica* első darabjának bővített változata. Érdemes elolvasni mindkét munka teljes címét, illetve címlapját is mert sok hasznos információt tartalmaznak [14, 15].

A *Diaetetica* egy elméletileg megalapozott, hasznos gyakorlati ismereteket tartalmazó, összefoglaló jellegű egészségügyi kézikönyv, amelynek jól meghatározott célja az ismeretterjesztés. Az *Ó és Új Diaetetica* enciklopédikus jellegű munka, amit Mátyus tudatosan úgy bővített ki, hogy az „*Természet históriája gyanánt-is szolgálhasson*” [3, 4, 8, 12, 22, 23].

Az említett két művében Mátyus az egészségtani, közegészségtani, táplálkozás-egészségtani, munkaegészségtani, járványtani, gyermekgyógyászati, geriátriai, balneológiai, testnevelési, természettudományi és más ismeretekre is kitér [2, 6, 16, 17].

Mivel Mátyus István életútjával és munkásságával gazdag szak-, sőt szépirodalom is foglalkozik [1-26], ez alkalommal inkább élő emlékezetét szándékoztunk bemutatni, már

csak azért is, mert azt példaértékűen ápolják. Kibédi Mátyus István azon kevés szerencsések közé tartozik, akikkel szemben hálásnak mutatkozott az utókor. Megpróbáljuk felsorolni, hogy az eddig miben nyilvánult meg.

Spielmann József orvosprofesszor (1917-1986), több szakdolgozatot közölt Mátyus munkásságáról, majd megírta életregényét *Másoknak világítva* címen [21]. A könyv sikerét bizonyítja, hogy második kiadása is megjelent. Az első kiadást követően, 20 év múlva bő szemelvények jelentek meg Szlatky Mária gondos, szakszerű válogatásában, Mátyus *Diaetetica*, valamint *Ó és Új Diaetetica* műveiből [24]. Ez sem kevés, de nem minden.

A hálás utódok, leszármazottak a szülőfalu közössége, dr. Mátyus András és dr. Mátyus Gyula főorvosok kezdeményezésére és vezetésével, 2000. júl. 15-16-án a kibédi Művelődési Házban Mátyus István születésének 275. évfordulója alkalmából tudományos szimpóziummal egybekötött emlékünnepeket rendeztek, melyen 17, Mátyus életművét méltató előadás hangzott el, ezek 2001-ben kötet formájában megjelentek [7]. Két évre rá, 2002. szept. 14-15-én, halálának 200. évfordulóján ismét tudományos emlékülést szerveztek. Ez alkalommal 24 dolgozat került bemutatásra, felölelve Mátyus sokrétű tevékenységét. A dolgozatok még az évben szintén megjelentek [9].

Hosszadalmas kérelmezés és utánajárás eredményeképpen megkapták az engedélyt (2002), hogy a helybeli általános iskola felvehesse Mátyus István nevét. Az ünnepség második napján a Művelődési Ház előtti kis téren leleplezték a falu neves szülöttjének bronzból készült mellszobrát. A szobor a Budapesten élő Péterfy László (Nyáradselye, 1936), festő- és szobrászművész alkotása és ajándéka Kibéd község számára. Ez alkalommal (2002) jelent meg dr. Mátyus András „*Betekintés Kibédi Mátyus István Diaeteticaiba*” c. munkája, ami bő válogatást tartalmaz Mátyus 8 kötetes, mintegy 4750 oldal terjedelmű életművéből [10].

Újabb „Kibédi Mátyus István Napok” szervezésére 2007. aug. 24-25-én került sor, halálának 205. évfordulója alkalmából. A tudományos emlékülés tematikus volt, nevezetesen „Mátyus István orvostudor, a magyar táplálkozástudomány úttörője” című tárgykört igyekeztek részletekbe menően feldolgozni, „közzétenni”. A 27 bemutatott dolgozat ez alkalommal is kötet formájában jelent meg [11].

Mátyus István születésének 285. évfordulója alkalmából 2010. aug. 27-28-án, ismét emlékülésre került sor a kibédi Művelődési Házban, neves hazai és anyaországi tudósok részvételével. Számos új adatot tartalmazó 16 színvonalas előadásban hangsúlyozták Mátyus munkásságának időszerűségét, sokoldalúságát, kiemelték közéleti tevékenységét. A szép kivitelű és gondosan szerkesztett kötet több dokumentum jellegű írást és számos fényképet is tartalmaz [13]. Az említett négy emlékülésen elhangzott előadások szövegét tartalmazó köteteket dr. Mátyus András szerkesztette.

Mátyus István életével, munkásságával foglalkozó dolgozatok, kötetek, emlékülések, kétségtelenül biztosítják Mátyus emlékezetének tudomány- és orvostörténeti szempontból a fennmaradását, de ez csak egy szűkebb réteg tudatában tárolódik és a jobbik esetben generációról generációra ezen írásokból, felfrissülhet, de ez még nem elég. Legalább ennyire fontos a teljes lakosság, de különösen az összmagyarságot képviselő népesség önismeretét, nemzeti öntudatát formáló, erősítő hatás. Milyen örömdetes, hogy Kibéden erre is gondoltak.

2000-ben, Mátyus születésének 275. évfordulója évében a kibédi református templomnak a belső falára portréjának bronz domborművét fekete márványtáblán helyezték el, melyen többek között olvasható: „Kibédi Mátyus István orvos doktor 1725-1802.”

Két év múlva, amikor a kibédi általános iskola hosszú „aggodalmaskodás” után felvette Mátyus István nevét, az épület külső falára fehér márványtáblán portréjának bronz domborművét helyezték el, melyen a következő felirat olvasható: „Kibédi Mátyus István 1725-1802 Marosszék első orvosdoktora. Élt a közjó szolgálatában, másoknak világítva. 2002. IX.15.”

Születésének 285. évfordulója alkalmából, 2010 aug. 27-28-án ünnepélyes keretek között több emléktábla elhelyezésére került sor: a marosvásárhelyi református temető ravatalozójának falára; a Vártemplom külső falára; a Református Kollégium - Bolyai Líceum emlékszobájában, ez utóbbiban szintén a portréjának bronz domborműve fekete márványon; valamint Kibéd Község Múzeum Házában. A 3 dombormű a székelyudvarhelyi Székely József szobrászművész alkotása. A márványtáblák vésete Tamás István az ugyancsak székelyudvarhelyi kőfaragó munkája, ajándéka.

Úgy véljük, hogy ki kell emelnünk azt a konok kitartással végzett eredményes munkát, amit dr. Mátyus András és dr. Mátyus Gyula főorvosok, valamint Kibéd faluközössége végez Mátyus István emlékezetének megőrzése végett. Jó lenne, ha minden arra érdemes személy emlékezetét úgy ápolnák, mint a kibédiek.

BENKŐ SÁMUEL

(Kisbacon, 1743 – 1824, 1825 ? . ápr. 25, Miskolc)

Gyakorló orvos, orvosi szakíró, orvos-meteorológus, klinikai kórboncnok. A középiskolát Székelyudvarhelyen végezte. Orvosi tanulmányait a nagyszombati egyetemen kezdte meg, majd Budán folytatta. Mielőtt szigorlatait letette volna, külföldi tanulmányútra indult. Német és holland egyetemeket látogatott meg. Leidenben 1775-ben bölcsész tudori oklevelet szerzett. Értekezésének címe: *Tentamen protogae* [...]. Ezután hazatért és 1778-ban 35 éves korában Budán orvostudori oklevelet kapott, melynek címe: *Dissertatio inauguralis medica de insomniis*. Miskolcon telepedett le, ahol rövid időn belül Borsod megye physikusa lett. Kiváló képességeit a város és a megye egészségügyi helyzetének fejlesztésére fordította.

Irodalmi tevékenysége sokoldalú és igen gazdag. Sokat foglalkozott a járványos betegségekkel. Észrevételeit megírta: *A hólyagos himlőről való tanácsadás. Milyen kelljen a még meg nem himlőzöttet, mikor e nyavalyába esnek, orvosolni, hogy testeknek szépségekben és épségekben megmaradjanak* [...]. Kassa, 1781. A skarlátról is közölte tapasztalatait: *Novum febris scarlatinae genus quod in 300 innocuis infantibus observatum*. Pest, 1784.

Érdeklődést mutatott az ásványvizek, illetve a balneológia iránt is: *Tentamen aquae acidulis Rankensis in inclyto comitatu Abaujvariensi sitae, teoretico-pract.* Cassoviae, 1778.

Francia orvosok tapasztalataira hivatkozva, úgy vélte, hogy nem lehet eredményesen gyógyítani főleg a sokféle járványos betegségek ellen küzdeni, csak akkor, ha az orvos ismeri működési területének társadalmi, földrajzi, valamint éghajlati viszonyait. E vonatkozásban rendszeres megfigyeléseket végzett, melyek eredményeit közzé tette: *Topographia oppidi Miskoltz historico – medica*. Cassoviae, 1782. Ex Typogr. Landereriana. Ez volt a Habsburg- birodalomban kiadott első és egyik legjelentősebb orvosi helyrajz [1, 4, 5].

Értékesek a meteorológiai feljegyzései: *Ephemerides meteorologico-medicae annorum 1780- 1793*, 5 vol. Vindobonae, 1794; *Novae ephemerides astronomico – medicae annorum 1794-1801* U.o., 1802.. Benkő sokoldalúságának egy további

bizonyítéka, a XVIII. század magyar sebészet egyik alapművének a *Problema chirurgicum, qualisnam potest esse animi pathematum in morbos chirurgicos influxus, et quae remedia sunt contra effectus [...]*, Cassoviae, 1783. c. kötetének megírása. E munkát a bécsi Josephinum egyik tankönyveként használta és a párizsi akadémia díjjal jutalmazta [4, 5]. Az említett műveken kívül még más munkái is megjelentek.

Életművének értékét igazolja, hogy több külföldi tudós társaság választotta tagjai közzé [2-4]. Városában, megyéjében és a határokon túl is elismerésben részesült, köztiszteletnek örvendett. Emlékezetét Miskolcon ma is ápolják. Így például utcát neveztek el róla, a város önkormányzat 2003-ban Benkő Sámuel-díjat alapított, ami 100.000 Ft, egy plakett és oklevélből áll. Évente egyszer ítélik oda olyan személynek, aki az egészségügy és a szociális ágazatban több éven át kiemelkedő eredményes munkát végzett.

Életútja pontosításra, kiegészítésre vár. Igen gazdag, de szülőföldjén alig ismert életművét, nem csak a hazai szakkörökben, hanem a hagyományörző és közművelődési egyesületekben is ismertetni kellene. Több megbecsülést, értékelést érdemelne.

NYULAS FERENC

(Nyárádremete, 1758. júl. 25 – 1808. dec. 27, Kolozsvár)

Orvos, orvosi szakíró, epidemiológus, Erdély protomedikusa, a himlő elleni védőoltás bevezetésének egyik erdélyi úttörője, ásványvízelemző, nyelvújító, földgázkutató. Székely földműves szülők gyermeke. Tanulni vágyott s családja nem ellenezte.

Orvosi tanulmányait Bécsben végezte, majd Pesten fejezte be 1787 decemberében, ahol 1788. január 22-én avatták orvosdoktorrá. Tevékenységét gyakorló orvosként Szamosújváron kezdte, ahonnan kijárt a Radnai ásványvizeket tanulmányozni. Érdemeket szerzett az 1795-ben, Közép-Szolnok megyében kitört pestisjárvány leküzdésében illetve Szolnok és Doboka megyékben a skorbut megelőzésében és gyógyításában. 1800-ban Kolozsvárra költözött, ahol rövidesen erdélyi viszonylatban egyik élharcosává válik a himlő elleni vakcináció bevezetésének. Az oltás során szerzett tapasztalatairól tanulmányt adott ki. 1804-ben Kolozs megye fizikusa lett, majd 1806-ban Erdély főorvosává, protomedikusává nevezték ki. Sajnos fiatalon 1808. dec. 27-én hirtelen elhunyt. Behatóan foglalkozott a májmétely, a száj- és körömfájás, az endémiás golyva leküzdésével. Figyelmet érdemel balneológiai, orvos-botanikai és nyelvújító tevékenysége is. Csupán e vázlatos felsorolásból kiderül, hogy Nyulas méltó az utókor tiszteletére [2-5, 12-15]. A következőkben tevékenysége néhány területét részletesebben mutatjuk be.

Nyulas Szamosújváron alapos szakmai ismereteivel és emberséges magatartásával hamar kivívta a város és környéke lakosainak megbecsülését és tiszteletét. Így érthető, hogy már 1791-ben elnyerte Doboka megye fizikusi tisztségét. De mivel Szamosújvárról nem akart elköltözni 1793-ban feladta főorvosi állását és visszatért a magánpraxishoz [11]. E minőségben kapott megbízást 1795 januárjában a Közép-Szolnok megye mintegy 50-53 falujára kiterjedő pestisjárvány leküzdésében való részvételre. Nyulasnak döntő szerep jutott a járvány felszámolásában [11].

Nyulas járványellenes tevékenysége során maradandót a himlő elleni védőoltás területén valósított meg. A himlő vagy a fekete himlő (variola vera) Kínában és Indiában már az Ókorban ismert volt. Európában az arabok közvetítése útján került be a VII.-VIII. században. Elterjedéséhez a keresztes hadjáratok (XI.-XIII. század) jelentősen hozzájárultak. Európában főleg a XVI-XVIII. században szedte áldozatait. A kontagiozitási indexe 100%, a letalitása 20-70% között mozgott, de ezt is meghaladhatta

[11]. Kínában és Indiában több mint 3000 éve alkalmaztak immunizálási eljárásokat (variolisatio). Ezek később az Ókirályságban és Erdélyben is elterjedtek. Falusi emberek figyelték meg, hogy aki tehénhimlőn átesett védetté vált a fekete himlővel szemben. Ezt a tapasztalatot mesterségesen is alkalmazni kezdték (vaccinatio) [1, 3, 7, 11, 13, 15].

Mint ismeretes Edward Jenner (1749-1823) nevéhez fűződik az a tény, hogy fenti – bizonyára több évszázados – megfigyelést tudományos alapokra helyezte és közkinccsá tette (1798). Ezen korszakalkotó eseményt követően másfél-, két év múlva az Ókirályságban és Magyarországon is több orvos el kezdte a vakcinációt végezni. Ezzel csaknem egy időben, Erdélyben is többen végeztek vakcinációt.

Nyulas 1801. október 8-án kezdte meg a tehénhimlő-oltást [11]. Mintegy száz személyt saját kezűleg oltott be. Ennek során tett megfigyeléseit, szerzett tapasztalatait és hasznosnak vélt tanácsait – 26 pontban összefoglalva – egy kis kötet formájában „*Kolosvári tehén himlő*” címen jelentette meg. A munka 1802-ben Kolozsvárt a Hochmeister Márton nyomdájában készült 1000 példányban.

A továbbiak során nézzük meg röviden, hogy Nyulas milyen megállapításokat tesz, mit tanácsol a „*Kolosvári tehén himlő*” c. művében. Leszögezi, hogy „napkeleti ragadós nyavalja”, melyet VII. században hurcoltak be Arábiából Egyiptomba, majd a VIII. században Spanyolországba, onnan emberről-emberre ragadva terjedt el csaknem egész Európában, és 5-6 évenként visszatérő hullámokban jelentkezik. Pusztítóbb a pestisnél. Leírja a nép körében – így hazánkban is – alkalmazott variolizációt és vakcinációt, Jenner korszakalkotó kísérletét és érdemeit, valamint eljárása haladéktalan bevezetésének fontosságát. Közli, hogy mintegy száz személyt oltott be, köztük három olyant is, aki már átesett a hólyagos himlőn, négy olyant, akiknél 6 héttel előtte a tehénhimlő-oltás megfogant. Kitér az oltás ellenjavallataira. Pontosan ismerteti az oltás módszerét, az elkövethető hibákat, napra lebontva részletezi a helyi és általános tünetek megjelenését, fejlődését, a szövődményeket és kezelésüket, hogy mi lehet az oka annak, ha az oltás nem fog meg, mi a teendő ilyen esetben. Figyelmeztet arra, hogy a variola vera lappangási ideje alatt végzett vakcináció nem eredményes, ezt négy saját esete kapcsán állítja. Hangsúlyozza, hogy a védettség csak az oltást követő harmadik héttel kezdődően alakul ki. Felveti, hogy mennyi a védettség időtartama, hogy véd-e a bárányhimlő, a kanyaró és a rózsahimlő ellen? Felhívja a figyelmet arra, hogy az oltást követő elváltozás a „fakadék” bennéke a 7-től a 9. nap között a legalkalmasabb a továbboltásra. A himlőnyirok tárolására is ad tanácsot és kitér hatékonyságának időtartamára is. Végezetül azt javasolja, hogy a himlő elleni oltás gyorsabb terjedése érdekében be kellene e munkába vonni a borbélyokat, papokat, kántorokat és iskolamestereket, sőt „*akármi más ügyes embereket*” is [11, 15, 16]. Nyulas következtetései óvatosak, megfontoltak, kora tudományos színvonalának megfelelőek.

Nyulast 1806-ban előléptették Erdély országos főorvosává. Ebben a minőségében újra összefoglalja a tehénhimlő-oltással kapcsolatos ismereteket, tennivalókat, utasításokat és azt az Erdélyi Gubernium 9326/1808 sz. rendelet formájában „*Utasítás*” címen nyomtatásban is közzéteszi [13, 15].

Mi a helyzet ma a variolával? Ez az első olyan betegség, melyet sikerült céltudatosan, megtervezetten Földünkön felszámolni. A WHO 1980. május 8-án tartott XXXIII. Közgyűlésén hivatalosan is megerősítette a variola felszámolását. Hazánkban az utolsó oltásokat 1980-ban végezték.

Protomedikusi minőségében ellenőriznie kellett Erdély gyógyszerárát. Munkája megkönnyítésére megírta latin nyelven az 57 pontból álló *Instructio pro Apothecariis* c.

utasítását (1807. máj. 1.). Ellenőrzése 42 patikára terjedt ki. Észrevételeit és az észlelt hiányosságok megszüntetésére tett hasznos javaslatait 20 pontban foglalta össze a *Generalis Apothecarum visitatio rigurosa* c. 1807. december 30-án kiadott beszámolójában [10,15, 16].

Nyulas még szamosújvári tartózkodása alatt megkezdte az ásványvizek kémiai analízisét. Kimutatta a mangán jelenlétét az ásványvizekben, bizonyította a szénsav húskonzerváló képességét, szorgalmazta az egységes mértékrendszer bevezetését. A közel 10 éven át, végzett vizsgálatainak eredményeit a Kolozsváron 1800-ban megjelent: *Az Erdély Országai Orvos Vizeknek bontásáról közönségesen* c. háromkötetes (1-3 darab) munkájában foglalta össze. Egyik legjelentősebb megvalósítása, hogy a gyógyvizek elemzésének kapcsán megírta az első magyar nyelvű kémiai szak- és tankönyvet, mellyel megteremtette a magyar analitikai kémia alapjait és a magyar kémiai szaknyelvet [1, 3, 6-9, 13, 14].

Végül szükségesnek tartjuk megemlíteni, hogy Nyulas hivatalos felkérés alapján részt vett, harmadmagával a Kissáros és Bázna közelében levő gázkitörés megfigyelésében. Az erről készített részletes és alapos jelentést Bécsbe elküldték, ahol több folyóiratban is leközölték. A vizsgálatok folytatására való felkérést már nem érte meg, utóda, pedig elfektette azt [17, 18].

Végezetül megemlíjtük, hogy Nyulas Ferenc emlékezete él szülőfalujában. A hatóságokkal folytatott hosszú küzdelem után, szülőfalujában, Nyárádremetén, 1999. június 12-én tartották meg a helyi általános iskola névadó ünnepségét. Az iskola ettől kezdve a Dr. Nyulas Ferenc Általános Iskola nevet viseli. Leleplezték a helybéli Fancsali Imre által készített emléktáblát és a névtáblát (Népújság, LI. évf., 135. (14187), 1999. június 14. hétfő).

Születésének 250. és halálának 200. évfordulója alkalmából 2008. október 4-én a falu szülötte, Dr. Kakucs Lajos történész kezdeményezésére a faluközösséggel együtt emléküléssel egybekötött tudományos szimpóziumot szerveztek. Ez alkalommal Kakucs Lajos a község történetét, valamint az általa írt falumonográfiát mutatta be, majd felkért előadók méltatták Nyulas Ferenc életművét.

Az EME Természettudományi Szakosztálya és az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság, Tudomány- és Ipartörténeti Szakosztálya rendezésében, 2008. december 12-én Kolozsváron Nyulas Ferenc Emlékülést tartottak, melyen többek között elhangzott Wanek Ferenc geológus, egyetemi oktató *Nyulas Ferenc szerepe az Erdélyi-medence földgázkincsének megismerésében* c. előadása.

Nyulas Ferenc Mátyus Istvánnal képezi azt a neves székely orvospárost, akik a Nyárad- illetve a Kis-Küküllő mentéről indulva aranybetűkkel írták be nevüket az egyetemes magyar tudománytörténetbe.

GERGELYFFI ANDRÁS CSÍKMINDSZENTI

(Csíkmindszent, 1760. nov. 30 — 1812, 1816, 1823?, Szilágysomlyó)

Orvos, Udvarhelyszék, majd Kraszna megye főorvosa, ásványvízkutató, vegyész, botanikus, technológiai szakíró, földgázkutató.

Életrajzi adatai nagyon hiányosak, pontatlanok. Az elemi és középiskolát szülőfalujában, Csíksomlyón és Kolozsváron végezte. Orvosi oklevelet 1790-ben, szerzett Pesten a Királyi Magyar Egyetemen (Regia Scientiarum Universitas Hungaricae). Az egyetemi tanulmányait követő évben tért haza és Szamosújváron telepedett le. Feleségül vette Alpári Klárát, házasságukból öt gyermekük született [1, 5]. Itt baráti kapcsolat

alakult ki a két évvel idősebb, ugyanott élő Nyulas Ferencel, a másik székely orvossal, aki később is szerepet játszott Gergelyffi szakmai tevékenységének alakulásában, hathatósan támogatva őt.

Jelentős fordulat volt Gergelyffi életében, hogy 1800 áprilisában Michael Gottlieb Neustädter (1736-1806), Erdély protomedikusa javasolta Udvarhelyszék előjáróságának – nyilván Mária Terézia 1752. október 26-i rendelete alapján – hogy iktassák be Gergelyffit Udvarhelyszék üresen álló fizikusi állásába. Szóts János, valamint Mátyus András és munkatársa dolgozatából kiderül, hogy Udvarhelyszéknek anyagi nehézségei vannak Gergelyffi kinevezésével kapcsolatban [1, 5]. Végül elnyeri Udvarhelyszék fizikusi állását, de anyagi gondjai miatt felmondja állását, és 1802-ben Brassóba költözik. Onnan 1802 szeptemberében két levelet is küld Csíkszék előjáróihoz, felajánlva szülőföldjének orvosi szolgálatait. Sajnos sikertelenül [1, 5]. Végül visszaköltözött Udvarhelyre, ahol még hét évig eredményesen dolgozott, végezte főorvosi teendőit és kitartással kutatta Udvarhely-, Csík-, Gyergyó-, Háromszék ásványvizeinek vegyi összetételét és fizikai tulajdonságait. Nagy családja, anyagi nehézségei 1808 végén, 1809 elején ismét költözésre (Szilágysomlyó) kényszerítették. Ez alkalommal Kraszna megye főorvosi állását foglalta el, de a székelyföldi ásványvizek elemzésére még többször visszautazott oda [1].

A Székelyföld és az Erdélyi Nagyfejedelemség más részein is végzett ásványvíz kutatásainak eredményeiről két dolgozatot jelentetett meg: *De aquis et thermis mineralibus, Terrae Siculorum Transylvaniae, Cibinii*, 1811, illetve: *Analysis quarundam aquarum mineralium Magni Principatus Transylvaniae, Claudiopoli*, 1814. Harmadik gyógyvízelemző munkája *De Acidulis et Thermis praecipuis Transylvaniae chemice analysis resolutis* 1814, beépült Pataki Sámuel Erdély protomedikusának kötetébe Gergelyffi nevének mellőzésével, amely *Descriptio physico-chemica Aquarum mineralium Magni Principatus Transylvaniae* címen jelent meg, Pest 1820 [1, 3, 6]. Mivel több Pataki Sámuel tart nyilván az erdélyi orvostörténelem, megemlíthjük, hogy a fenti esetben Pataki Sámuel terciusról van szó (1765-1824). A kéziratot az EME egykori kézirtárában őrizték.

Gergelyffi székelyudvarhelyi tartózkodása idején az erdélyi földgáz kitörések felkeltették a bécsi udvar figyelmét. A Gubernium egy bizottságot jelölt ki, azok tanulmányozására és vegyi összetételének megállapítására, melynek tagjai Moger Károly (1763-1808), Mészáros György (1761-1810?) marosújvári sóbánya felügyelő, és Nyulas Ferenc (17058-1808) voltak. Moger professzor 1808. március 11-én elhunyt, ezért Nyulast nevezték ki a bizottság vezetőjévé, aki a Guberniumtól Moger helyére Gergelyffi kinevezését kérte. Vizsgálataikat Kissáros és Bázna határában végezték. Gergelyffi négy hetet töltött a helyszínen, jelentésüket Báznán állították össze és két gázzal töltött palackkal együtt elküldték a Guberniumhoz és Bécsbe a Sókamarához. Sajnos jelentésük vakvágányra futott. Bár a munka nagy részét Gergelyffi végezte az elismerés ez úttal is elmaradt [3, 4, 6].

Gergelyffi Andrást, a felvilágosodás korának egyik érdekes orvos egyéniségét nem csak a medicina, a természeti gyógytényezők és a földgáz kitörések érdekelték, hanem több más kérdés is. Így a mindennapi élet ház- és gazdaság körüli tennivalók műszaki vonatkozásai is. Úgy vélte, hogy: „Hazánk tökéletes boldogulását, meg nem érjük, míglen a józanész, tudomány, a törvény és igazság, a közjó és egyezés, a mesterség és szorgalmatosság Nemzetünk közönséges tulajdonai nem lesznek” [3]. Ennek a meggyőződésének megvalósítása érdekében írta meg *Technológia, vagyis a' mesterségek és némelly alkotmányok rövid leírása* című munkáját, amely Pozsonyban jelent meg,

1809-ben Wéber Simon Péter költségével és betűivel (8)197(3) oldal terjedelemben. A kötetben az állati, növényi és ásványi eredetű anyagok felhasználási módjáról közöl hasznos tudnivalókat, utasításokat, tanácsokat, így például: a sófőzés, virics (édescefre), sőrecet, sajt, méhser, szőnyegkészítés, gyümölcsfák oltása, pálinkafőzés, puskapor előállítás és különböző más munkafolyamatokat említ még meg [2, 3]. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez a munka az első magyar nyelvű technológiai szakkönyv.

Végül Gergelyffi sokoldalúságát, enciklopédizmusát és meglepően időszerű nemzetgazdasági törekvéseit tükrözi utolsó kötete: *A két magyar hazába béhozandó és szabadon termesztendő hasznos növényekről* című munkája, amely 1814-be Kolozsvárt jelent meg. E dolgozatával Benkő József (1740-1814) és Mátyus István nyomdokaiba lépve ismét rámutat arra a tényre, hogy az eredményes orvoslásnak egyik alapfeltétele a népjóléti állapotok állandó jellegű javítása, emelése.

A „méltatlanul elfelejtett” Gergelyffi András kétségtelenül több tiszteletet, elismerést érdemel, főleg szülőföldje részéről. Vajon mit tudnak Csíkmindszenten Gergelyffi Andrásról?

FERENTZI JÓZSEF CSÍKMADEFALVI

(Csíkmadéfalva, 1771. – 1836. aug. 28, Kolozsvár)

Gyakorló orvos, Doboka, majd Kolozs megye főorvosa, Erdély protomedikusa (országos főorvosa). Életrajzi adatai hiányosak. A középiskolát elvégezve orvos szeretett volna lenni, de édesapja, aki Csíkmadéfalván birtokos volt, hallani sem akart erről. Azt kívánta, hogy maradjon otthon és gazdálkodjék az ősi birtokon. Ferentzi József ennek ellenére Bécsbe utazott, ahol öt évet töltött tanulással, majd 1801. december 15-én ugyanott orvostudorrá avatták.

Arra vonatkozóan, hogy a következő hat év alatt mivel foglalkozott, nem találtunk adatokat. 1807-be Doboka megye fizikusává nevezték ki, ahol három évig dolgozott. Ez idő alatt, az akkor Doboka megyéhez tartozó Bonchidán lakott. 1810-be már Kolozs megye fizikusi állását tölti be, ugyanakkor tagja lett az Országos Egészségügyi Tanácsnak, ami együtt járt a Kolozs megye fizikusi állással.

Eredményes munkája elismeréseként 1827-ben kinevezték Erdély Országos főorvosának (protomedikusának). Az állás Pataki Sámuel (tertius), 1824-ben történt elhalálózását követően két és fél évig betöltetlen volt, majd Ferentzi lett utóda, aki a protomedikusi teendőket tíz évig, haláláig végezte. Közben Ferentzi Kolozsváron és vidékén kiterjedt magánpraxist folytatott. Keresett orvos volt. Dolgozott az Országos Karolina Kórházban is. Egy ideig igazgatója is volt. Protomedikusként az Orvos-Sebész Tanintézet elnöki tisztségét is betöltötte [1, 3, 4]. 1830-ban a Pesti Medica Facultas tagjai közzé választotta [4]. A *Magyar Orvosi Tár* (első magyar nyelvű szaklap) erdélyi terjesztője volt.

Ferentzi fogékonysága a szociál-medicina eszméi iránt egész munkásságát áthatotta. Így például Kolozs megye főorvosaként, kéri, hogy a szegény kataraktás betegeket a hatóságilag fizetett országos szemész ingyen műtse [5]. Egy másik példa az ingyenes konzilium megszervezése a vidéki kollégák problémás betegei számára. Hasonló vonatkozásúnak tekinthetjük többek között azt is, hogy szorgalmazta az orvosi topográfiaihoz (orvosi helyrajzi leírások) szükséges adatgyűjtést és azok összeállítását [5, 6].

Az első európai, Erdélyre is kiterjedő kolera járvány idején 1831-ben Ferentzi állt a megelőző és gyógyító munka élén. Részletes kolera-utasításokat állított össze, ismertetve

a betegség tüneteit és a terápiás lehetőségeket. A járványellenes tevékenységet személyesen irányította: állandó kapcsolatot tartott fenn a megyei főorvosokkal és orvosokkal, jelentést kért tőlük a betegek számáról, halálos kimenetelű esetekről és az intézkedések hatékonyságáról. Önzetlen munkájával, alapos szakmai felkészültségével sikerült kollegáinak bizalmát, együttműködési készségét megnyernie.

A kialakult kapcsolatait tették lehetővé, hogy 1833-ban Kolozsvárt létrehozhatta az első erdélyi orvosi társulatot, az Erdélyi Orvosegyesületet, melynek tagjai őt választották meg a testület elnökének [2-6]. Az Egyesület időszakos ülésein tudományos felolvasásokat tartottak, megvitatták a fontosabb járványos és más betegségek diagnosztikai és terápiás kérdéseit, tehát szabályos orvos-továbbképzést folytattak, alkalmazták a vidéki kollégák problémás betegei számára a már említett ingyenes konzilium lehetőségét. Sajnos halála után az egyesület tevékenysége megszűnt [3-5]. Ennek ellenére érdemesnek tartjuk ennek a kezdeményezésnek, de nemcsak ennek, hanem Ferentzi József egész életútjának és életművének több figyelmet szentelni.

Ferentzi József 65 éves korában, az 1836-os kolerajárvány áldozat lett. Felesége felsőbányai Szabadszállási Ágnes négy gyermekkel, köztük két fiú, özvegy maradt. A gyermekek közül egyik sem választotta az orvosi pályát [4].

PÉTERFI PÁL KIBÉDI

(Sóvárad, 1792. márc. 14, febr. 17 ? — 1861. márc. 17, Marosvásárhely)

Gyakorló orvos, „kolera-orvos”, Udvarhelyszék főorvosa. Születésének hónapja és napjaként Szinnyeinel febr. 17 szerepel [4]. Édesapja, Péterfi László Sóváradon református lelkész, tízen voltak testvérek: 8 fiú és 2 leány. Heten szereztek közülük egyetemi oklevelet: László, sárospataki református kollégiumi tanár; Antal és Dénes marosvásárhelyi orvosdoktorok; Károly, tanár, lelkész, esperes, az MTA tagja; Pál, orvosdoktor, róla írunk; József, lelkész, esperes; Albert, debreceni, majd nagyenyedi kollégiumi tanár.

A retorika osztályig apja otthon tanította. 1803-tól a marosvásárhelyi református Főtanodában folytatta tanulmányait. Jeles tanulóként könyvtárosi és ellenőri hivatalt is ellátott. 1815 októberében az egyházi főtanács segélyével Bécsbe utazott, ahol beiratkozott az orvosi tanfolyamra. 1821-ben letette szakvizsgáit, de orvostudori értekezését csak később nyomtatta ki: *Dissertatio inauguralis medica de diabete* (Vindobona, 1824) címen, így 1824-ben kapta meg orvosi oklevelét. Ez alatt és ezt követően Bécsben különböző klinikákon gyakorló segédorvosként dolgozott, ismereteinek gyarapítása végett. Tanulmányai kiadásait testvérei segítségével kívül Teleki Sámuel udvari kancellár közbenjárásával a Goldberger-féle alapítványi ösztöndíjból fedezte. 1827-ben Sárospatakra ment, ahol László bátyja (1788-1848), a Református Főiskolában tanár volt. Itt két évig dolgozott, mint a főiskola orvosa. Innen 1829-ben visszatért Erdélybe és Marosvásárhelyt telepedett le, ahol kétévnyi megszakítással élete végéig eredményesen tevékenykedett. Hazatérte után rövid idő múlva az udvarhelyszéki főorvosi állást sikerült elfoglalnia. Az 1831- évi kolerajárvánnyal azonban már Marosvásárhelyt szembesült, ahol a város főorvosi állását töltötte be több éven keresztül. Így a későbbi (1836, 1839) kolera járványok idején is eredményes gyógyító és megelőző tevékenységet végzett. Ezért nevezték „koleraorvosnak”. Néhány év múlva, lemondott a városi főorvosi tisztségről és élete végéig gyakorló orvosként működött. Közkedvelt, keresett magánorvosként kiterjedt patientúrája volt [2 -4].

1859. május 29-én az erdélyi református főegyháztanács, a marosvásárhelyi Református Kollégium egyik algonokává nevezte ki. Haláláig bőkezűen támogatta a főiskolát. Könyveit testvérei átadták a marosvásárhelyi Református Főiskolának. Nem nősült meg. Magas képzettségű, lelkiismeretes, felelősségteljes orvos volt. Betegeiről pontos naplót vezetett. Feljegyezte a beteg tüneteit, kezelését, a kórlefolyást és egyéb észrevételeit. Kéziratai, naplójegyzetei a Teleki Tékában találhatók. Péterfi Pálnak egyik betege Bolyai János volt. E kérdéssel főleg a kórismével többen is részletesen foglalkoztak [1, 3].

Két munkája maradt kéziratban: a *Pastoralis medicina, vagy lelkipásztoroknak szükséges orvosi ismeretek summája* (13 ív); és az *Észrevételek M.-Vásárhely sz. kir. városról és vidékéről egészségügyi tekintetben, s némely ottan honoskodó betegségekről, melyekhez járul egy-két szó a mostan uralkodni szokott betegségi nemtőről és némely e vidéken a nép között forgó gyógymódokról és orvosszerekről* [3, 4]

A társadalmi és kulturális életben is érdemeket és megbecsülést szerzett. 1861. március 17-én agyszélhűdés miatt hunyt el [3].

JOÓ ISTVÁN BÁGYI

(Bágy, Kolozsvár?, 1806. márc. 7 — 1881. dec. 3, 8 ?, Kolozsvár)

Orvos, botanikus, a Kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézet tanára. Életrajzi adatai hiányosak, pontatlanok. Például Pataki szerint az udvarhelyszéki Bágyon, Kapronczay szerint pedig Kolozsváron született. Elhalálkozásának napja szintén bizonytalan [1, 3].

A középiskolát a kolozsvári Unitárius Kollégiumban, orvosi tanulmányait pedig Bécsben végezte, ahol 1833-ban szerezte meg az orvosdoktori, sebész- és szülésmesteri oklevelet. Orvosi értekezésének címe: *Dissertatio inauguralis medica de lactatione infantum*. (Vindobonae, 1833). Hazatérte után Kolozsváron gyakorló orvosként működött.

1838-ban kinevezték a kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézet természet-, vegyi- és növénytan tanszékére. Ezt az állást 30 évig töltötte be. Közben sokszor járt ki Kolozsvár környékének növényvilágát tanulmányozni. 1869-ben, betegség miatt nyugalomba vonult. Györgyfalva és Ajton között, egy, a *Viola*-félék közé tartozó, addig ismeretlen *Viola* fajt azonosított, melyet nevére *Viola joói*-nak neveztek el (Janka Viktor, 1857). Betegsége, valamilyen „gégesorvadás” miatt, sokat szenvedett, míg 1881. december 3-án, vagy 8-án elhunyt [3]. Könyvtárát és gyűjteményeit az egyetem Természettudományi Karára illetve az Unitárius Kollégiumra hagyta [1-4].

SZABÓ JÓZSEF CSÍKSZEREDAI

(Csíkszereda, Székelyvécke?, 1805, 1807 ?. márc. 1 — 1872. febr. 16, Pest)

Orvos, a Kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézet tanára. Életrajzi adatai pontosításra várnak. Ugyanis Pataki szerint Csíkszeredában 1807-ben, Gaal szerint pedig az Udvarhelymegyei Székelyvécken 1805. március 1-jén született. Halálának időpontja mindkét szerzőnél azonos [1, 2, 6]. Középiskolai tanulmányait a székelyudvarhelyi katolikus tanintézetben kezdte, majd az 1820-as évek elején, Kolozsváron bölcsészettan tanul. Ezt követően 1824-ben szülei kérésére átment Gyulafehérvárra, a papneveldebe. 1927-ben elbocsátását kéri onnan s visszatért Kolozsvárra. Ott líceumi tanulóként még két évet végzett, de főleg nyelvtanulással foglalkozott, pontosabban a német és francia nyelv minél jobb elsajátítására törekedett. Végre eldöntötte, hogy orvos lesz [1].

Orvosi tanulmányait 1829 őszén a pesti Királyi Magyar Egyetemem Orvosi Karán kezdte meg. Másodévre már átiratkozott a bécsi egyetemre, ahol 1834 augusztusában megvédte a *Vindiciae hominis nascentis. Specimen inaugurale sistens necessitatem et momenta in negotio generationis voci naturae suam restituendi auctoritatem* (Vindobonae, 1834) című értekezését, és elnyerte az orvos- és sebésztudori címet. Megszerezte továbbá a szemész- és szülésmesteri oklevelet is. Diplomás orvosként, ismereteinek gyarapítása végett nagy külföldi tanulmányutat tesz: Párizs, Berlin, Göttingen, Bécs, majd hazatér Erdélybe. 1836-ban Kolozsváron telepedik le. 1838-ban Szabó Józsefet több tanártársával (köztük Joó István is), kinevezik az Orvos-Sebészi Tanintézet tanáraivá, őt a bonctan és a szülészetre [4].

Szabót 1850-től 1852 januárjáig Nagyszebenbe helyezték a Hadi és Polgári kormányzóság Közoktatásügyi osztályára előadónak. E „megtiszteltetés” bizonyára annak tudható be, hogy a forradalom idején — feltételezhetően betegsége miatt — távol maradt az eseményektől. E tisztség nyújtotta lehetőségeket kihasználva, számos közérdekű, hasznos intézkedést tett a magyar tanügy érdekében. Figyelmet érdemel az a kitartó törekvése, hogy Kolozsváron tudományegyetem (Universitas) jöjjön létre [1, 2, 6].

Szócs József doktor halála után Szabó 1858 őszén pályázat útján elnyeri a belgyógyászat tanszékvezetői állást [1, 2, 4]. 1859-ben kinevezték az Országos Karolina Kórház igazgatói tisztségébe. 1860-ban a tanintézet igazgatója lett és még az év szeptemberében császári és királyi tanácsosi címet kapott. Számos hivatalos elfoglaltsága mellett kiterjedt magánpraxisa volt. Kolozsvár és környékének legkeresettebb orvosa volt. Itt említjük meg, hogy Nemes, *Orvostörténelem* c. kötetében [5] említi, hogy M. J. B. Orfila francia nyelvű toxikológiai tankönyvét, Schuster János németre, Szabó József, pedig magyar nyelvre fordította le. Nemes könyvének névmutatójában, Szabó József születési és elhalálozási (1807-1872) évszáma megfelel a csíkszeredai Szabó József hasonló adatainak [5]. Ugyanezt Kapronczay [3] is említi, a magyarra fordított könyv megjelenését 1821-re teszi, ekkor azonban csíkszeredai Szabó J. csupán 14 éves volt. E miatt felvetődött az a gondolat, hogy a két említett szerzőnél szereplő fordító, azonos-e a csíkszeredai Szabó Józseffel.

Szabó József tevékeny tagja volt a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók nagygyűléseinek a Magyar Természettudományi Társulatnak, a budapesti Orvosi Egyesületnek, a bécsi Állat- és Növénytan Egyletnek.

Külön kiemeljük azt a tényt, hogy jelentősen hozzájárult az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalapításához és eredményes működéséhez. Mikó Imre orvosa és barátjaként már az EME megalakulásának előkészítő és szervező munkájába is tudatosan kapcsolódott be. Felismerte az EME jelentőségét nemzeti létünk és szellemi haladásunk szempontjából. Az alakuló közgyűlésen ellenőrként került be a választmányba, majd később alelnöki tisztséget is viselte.

Bizonyára elismert oktatói, kiterjedt eredményes és nagyra becsült gyakorló orvosi, egészségügyi szervezői és széleskörű közéleti tevékenysége, járult hozzá ahhoz, hogy 1869-ben országgyűlési képviselőnek választották meg. Otthagytva egész élete munkájának eredményeit és családjával Pestre költözött. Két és fél éves képviselőházi tevékenysége után, melyet a közművelődés szolgálatában töltött, 1872. február 16-án, Pesten hunyt el. Különleges tiszteletadás keretében a Házsongárdi temetőben helyezték örök nyugalomra [1, 2, 6].

Szabó József példamutató életével mindig a közjót szolgálta. Ideje, hogy honfitársai a megérdemelt tisztelettel ápolják emlékezetét.

A BIKAFALVI MÁTHÉ CSALÁDBÓL SZÁRMAZÓ FOGORVOSOK

A Máthé család Székelyudvarhely mellett, Bikafalván élt, ahol szerény földbirtokuk volt. 1632-ben Rákóczi György fejedelemtől a bikafalvi előnévvel címeres nemeslevelet kaptak [8, 12, 14].

Bikafalvi Máthé Györgynek (1775-1847) egy fia Lajos, valamint három leánya, Eszter, Anna és Róza volt. Lajos (1807-1890) jogszigorlatot tett Marosvásárhelyen 1830. márc. 27-én, oklevelén Bolyai Farkas aláírása is szerepel. Ezt követően, mint dulló (szolgabíró) tevékenykedett. Feleségül vette domáldi és kisgalambfalvi Felszeghy Katát s Vajdaszentiványon telepedtek le. Ez a helység egy Maros megyei kis község, mely a Maros folyó jobb partján, egy fennsíkon terül el Szászrégen és Marosvásárhely között. Sikerült megkapnunk a vajdaszentiványi ev. ref. Egyházközség családkönyvének 230-231-es oldalairól készült fénymásolatát, amely 233-as folyószámmal a bikafalvi Máthé családról szóló bejegyzéseket tartalmazza. Ebből kiderül, hogy Máthé Lajos gazdatiszt volt a Kemény család uradalmában és családjával annak „udvarában” lakott. E mellett abban a körzetben a szolgabírói tisztséget is ellátta. Az 1830-as évek elején telepedtek Vajdaszentiványra és ott laktak a családkönyv feljegyzése szerint az 1850-1860-as évekig. Hogy onnan miért költöztek el és hova, az nem derül ki a fenti dokumentumból. Az viszont igen, hogy mind a 10 gyermekük, öt fiú és öt lány ott született a következő sorrendben: Borbára 1833. okt. 16., Karolina 1834. nov. 25., Lajos és Albert 1836 júl. 10., DOMOKOS 1839. máj. 14., Pál 1841. szept. 24., Kata 1843. ápr. 23., DÉNES 1844. júl. 10., Jeanette 1846. ápr. 14., Gizella 1851. ápr. 13. A házszámhoz, amit hitelesnek tartunk, az van beírva, hogy „a Kemény udvarban lakott, mint gazdatiszt”. Az tehát biztos, hogy a bikafalvi Máthé családnak a minket érdeklő ága, csak átmenetileg, mintegy 20-25 évig élt e Maros menti községben.

Az öt fiú közül ketten, Domokos és Dénes lett fogorvos, majd a következő generációban Lajosnak valamint Dénesnek a fia szintén fogorvos lett és ezzel még nem merült ki a család fogorvoslással foglalkozó tagjainak a sora [9, 10]. Mielőtt e négy fogorvos életútját ismertetnénk, még egyszer vissza kell térnünk Vajdaszentiványra. A bikafalviak után érdeklődő egyik levelemben megemlítettem, hogy Petőfi Sándor egy éjszaka falujukban, éppen a Máthé családnál szállt meg. Ez, érdeklődésüket felkeltette, mert Nagy Erika a helybeli iskola tanárnője meghívott, hogy a II. Vajdaszentiványi Napok alkalmával, 2002. június 22-23.-án tartsak egy előadást a Máthé családról. Megtartottam és minden, a családdal kapcsolatos dokumentációs anyagot átadtam a szépen gyarapodó falu-múzeum számára. Közte volt Salamon könyvéből a Petőfi ottlétére vonatkozó levélmásolat is [13]. Annak ellenére, hogy e helységben figyelmet és elismerést érdemlő kulturális és művelődési élet folyik, a Zichy-Horváth Egyesület tevékenysége révén, melynek egyik fő mozgatója, annak alelnöke a már említett Nagy Erika tanárnő, a bikafalvi Máthé családnak nem élt semmilyen emléke a faluban. Reméljük, hogy e hagyományokat tisztelő helység lakói ezen emlékébresztés után értékelni fogják, hogy a Máthé család révén Vajdaszentivány neve bekerült a magyar tudománytörténetbe is.

A következőkben röviden bemutatjuk a Máthé család fogorvosait.

MÁTHÉ DOMOKOS Bikafalvi (Vajdaszentivány, 1839. máj. 12 – 1889. dec. 23, Budapest), idősebb b. Máthé Dénes bátyja [5, 12, 13, 14]. Az 1875-ben, Bécsben kiadott *Der populäre Zahnarzt* c. kötetének fedőlapján, a következő címek szerepelnek neve után: „Doktor der Philosophie und der Chemie, Magister der Zahnheilkunde und der Pharmacie, Gründer und ordentliches Mitglied des allgemeinen österreichischen Apotheker-Vereins

in Wien”. Életrajzi adatai hiányosak és ellentmondóak. Bécsben 1861. szept. 16-án gyógyszerész oklevelet kapott, de gyógyszerészként nem tevékenykedett. 1868-ban beiratkozott az Orvosi Karra. Önéletrajza szerint abban az évben nyert fogászmesteri diplomát. Más adatok szerint Grázban már 1863-ban megszerzi a fogászmesteri oklevelet. 1867-től gyakorló fogorvos Bécsben Berghammer udvari fogorvos társaként. Később Nagyváradon (1869), Temesváron (1872), Aradon (1875) tevékenykedett, majd 1876-ban Budapestre költözik. Ezt követően, a kor szokásaihoz híven, mint „utazó” és jövetelét újságban hirdető fogorvos többször is felkeresi Aradot, Temesvárt, Nagyváradot, Kolozsvárt, de rendelt Székelyudvarhelyt, Sepsiszentgyörgyön, Előpatakon, Tusnádon és más helységekben is.

Jó megjelenésű ember, korának egyik legnépszerűbb, legismertebb fogorvosa. Jókai és Mikszáth is ír róla munkáiban [6]. Császári és királyi udvari fogorvos címet kapott. A Ferenc József-rend lovagja és a koronás arany érdemkereszt tulajdonosa. Nagy vagyont gyűjtött. A szakma irigylő, összeütközésbe kerül számos kollégájával, akik oklevél hamisítással, a fogorvosi cím bitorlásával vádolják. E vádak 1876. október 17-én az *Ellenőr* nevű lapban „Emlékirat” címen jelentek meg. Dr. Barna Ignác írja alá a budapesti fogorvosok nevében. Népszerűségének mindez sokat nem ártott, hiszen bizonyítani semmit sem tudtak ellenfelei [14].

Írásai ismeretterjesztő jellegűek voltak, de jelentősen népszerűsítették tevékenységét is. A *Népszerű fogorvos* c. kötete Budapesten jelent meg 1875-ben, e munkáját még az évben, Bécsben német nyelven is kiadja *Der populäre Zahnarzt. Einleitung zur Pflege der Zähne und des Mundes* címen. Ez utóbbi 44 oldal terjedelemben Ludwig Mayer nyomdájában készült. Az előszó Aradon van keltezve. 1880-ban azonos címmel Budapesten megjelenik a második német kiadás is. Mindkettőben beszámol tevékenységéről is. Így például megtudhatjuk, hogy 1868 májusától 1879 decemberéig 21114 pácienszt kezelt, ebből 3149-et ingyen, 18712 fogtömést, 17601 fog- és gyökérhúzást végzett és 14004 műfogat helyezett a szájakba.

Másik művének címe: A legszükségesebb tudnivalók a *Fogak és a Száj ápolásáról*, ez a Franklin Társulat Nyomdájában készült, Budapesten 1876 szeptemberében, a szerző tulajdonaként. A második kiadás ugyanaz év novemberében, a harmadik 1879-ben, a negyedik, pedig 1885-ben jelent meg, valamennyi Budapesten. Az Országos Szécsényi Könyvtár egy francia nyelvű kiadást is nyilvántart.

A *legszükségesebb tudnivalók* [...] c. munkájának tartalomjegyzéke szerint a következő kérdéseket tárgyalja: A fogak haszna; a fogak alakja és részei; tejfogak és maradandó fogak; a második fogzás; a fogak odvasodása; fogkő; a fogak és a szájnak ápolása; a fogak tisztítása; a fogak tömése; a kihullott fogak pótlása. Ha munkáit elfogulatlanul olvassuk, megállapíthatjuk, hogy azok általában korának tudományos színvonalán állnak. Meglepően aktuális például amit a fogak szuvasodásáról ír. 13 évvel D.W. Miller előtt felveti a szájflórának, a savképzésnek a szerepét a caries patogenezisében. Részletesen foglalkozik a megelőzés fontosságával.

A két munka és különböző kiadásai között alapvető különbség nincs. Az, hogy a tudományterjesztést ügyesen, nem bántóan összekötötte tevékenységének népszerűsítésével nem marasztalando el. Ma is történik ilyen, sokszor tudományterjesztés nélkül is. Ismert még Máthé Domokosnak egy értekezése *A fogak át- és visszaültetéséről* címen, ami a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXI. Szombathelyen tartott ülésén 1880. aug. 26-án került bemutatásra.

Idősebb **MÁTHÉ DÉNES** bikafalvi (Vajdaszentivány, 1844. júl. 10. –1883. szept. 13, Kolozsvár) b. Máthé Domokos öccse [5, 12, 14, 16]. Középiskoláit Székelyudvarhelyt végzi a főgimnáziumban. 1867-ben itt érettségizik. Még abban az évben beiratkozik a bécsi műszaki egyetemre. 1868. május 1-jén beáll fogtechnikus segédmunkásnak L. Heksch bécsi fogorvoshoz, hogy enyhítsen anyagi gondjain, majd felszabadult fogtechnikus segédként dolgozik 1870. július 7-ig A.W. Koch fogtechnikus műhelyében. Közben 1869. január 1-jén átiratkozik a bécsi egyetem orvosi fakultására. 1872 őszén hazatér és október 30-án a pesti egyetem orvosi karán folytatja tanulmányait. 1874 júliusában abszolvál, 1875. okt. 16-án avatják orvosdoktorrá (*Album medicorum* 661/2760) majd ugyanez év nov. 8-án fogászmesteri oklevelet (*Album chirurgorum et pharmacopoeorum. Dentistae.* 1057) is szerez.

Fogorvosi gyakorlatát 1876-ban, április 21-én kezdte meg Désen. Itt éltek feleségének Czetz Máriának szülei, Czetz János tábornok, Bem hadsegédjének rokonai. 1877. nov. 17-én Kolozsvárra költöznek. Ő az első erdélyi fogorvos, akinek a fogászmesterin kívül egyetemes orvosdoktori oklevele is volt. Kézügyessége rendkívüli. Technikai munkáinak jórészt sajátkezűleg készítette. Kollégái gyakran belgyógyászként is kikérték tanácsát. Diákoknak, színészeknek és hetente két délután a szegényeknek is ingyen rendelt. A kor szokása szerint évente kétszer, néhány hétig utazó, hirdető fogorvosként felkereste Marosvásárhelyt, Szászrégent, Besztercét, Dést, Szamosújvárt, és Tordát. Marosvásárhelyt mindig a Bernády házban szállt meg, hiszen Bernády Dániel gyógyszerész, Bernády György a későbbi marosvásárhelyi polgármesternek édesapja, sógora volt [14].

Idősebb b. Máthé Dénes kiváló szakmai eredményei miatt Kolozsvárnak és környékének legkeresettebb fogorvosa volt. Nemcsak Erdély egész főnemességének, de a társadalom minden rétegének bizalmát és megbecsülését élvezte. Nagy műveltségű, a társaságot, képzőművészetet, zenét szerető, önzetlen, mindenkin segítő ember volt [12-14, 16]. Külföldön szerzett ismereteit szülőföldjén értékesítette.

1882-ben Héjjasfalváról a lekésett kocsi helyett szekéren ment zivataros hóhullásban Bikafalvára, hogy a jótállás miatt dobra került birtokot bátyja, b. Máthé Pál számára megmentse, aki nejével patakfalvi Ferenczi Borbárával a bikafalvi udvarházban lakott. Ez alkalommal nagyon megbetegedett s néhány hónap múlva tüdőtuberkulózisban halt meg. Hat gyermeke, három fiú és három leány maradt árván. Legkisebb fia Dénes orvosprofesszor lesz Budapesten. Halála után rendelőjét nővérének, Borbárának és Bod Károlynak fia, Bod Aladár szigorló orvos vette át.

Ifjabb **MÁTHÉ LAJOS** bikafalvi (Marosvásárhely, 1864. júl. 12 – 1917. ápr. 12, Máramarossziget), b. Máthé Domokos és b. Máthé Dénes, Lajos nevű bátyjának fia [12, 14]. Amikor e család fogorvosairól először írtunk [9, 10], nemcsak hogy keveset tudtunk róla, de a talált adatok is gyakran ellentmondóak voltak. E miatt elhatároztuk, hogy megpróbálunk a lehetőségekhez képest minél több valós adatot megtudni e székelyföldi fogorvos-család méltatlanul mellőzött tagjáról [11]. Kiindulási pontunk a Salamon által közölt adatok voltak [14]. Ezekből megtudtuk, hogy 1864-ben született, de hogy melyik hónap hányadikán és hol, azt nem. Orvosi oklevelének megszerzési helye és ideje sem szerepel, de említést tesz szakirodalmi tevékenységéről. Külön felhívjuk a figyelmet Salamon következő mondatára: „A világháború kitörésekor, mint ezredorvos vonult be csapatához és 1917-ben Lembergben meghalt flecktífuszban” (132. o.). Egy másik fejezetben: „1917-ben Lembergben hősi halált hal kiütéses tífuszban” (622. o.). További adatokat közöl Gulyás [3]. Ezek szerint orvosi oklevelét Budapesten 1889-ben kapta, 1914 és 1917 között a budapesti Bezerédi utcai hadikórházban főtörzsorvos volt, majd 1917-

ben Budapesten 53 éves korában halt meg. Látható tehát, hogy mind születési, mind elhalálozási adatai hiányosak és ellentmondóak. Ennyit tudtunk Máthé Lajos doktorról, amikor kutatni kezdtünk életrajzi adatai után.

A Semmelweis Egyetem Orvostudományi Karának levéltárában, az *Egyetemes Orvosdoktorok Aranykönyve 1878-1926*, 121. oldalán az 55. sorszámnál találtunk egy Máthé Lajost, aki 24 éves, református, Marosvásárhelyen született és 1889. január 12-én avatták általános, egyetemes orvosdoktorrá [19]. Mivel a keresett személy szülei id. bikafalvi Máthé Lajos és neje Máthéné Lengyel Gizella, huzamosabb ideig Bécsben éltek, ahol vaskereskedésük volt [14] feltételeztük, hogy fiuk, Lajos Bécsben születhetett. Ezért az Aranykönyvben talált Máthé Lajossal nem mertük azonosítani.

A budapesti Hadtörténelmi Levéltár segítségével megtudtuk, hogy ott bikafalvi Máthé Lajos orvostól csupán egy dokumentumot őriznek. Ez egy 1916. okt. 24-én kelt kitüntetési javaslat, ami a Ferenc József Rend lovagkeresztjének odaítélésére vonatkozik. Mivel e szöveg mind az embert, mind az orvost jól jellemzi, idézünk belőle: „A háború alkalmával történt önkéntes jelentkezése folytán 1914. szept. 21-től 1915. június 1-ig a Budapest Bezerédi utcai Honv. Hadikórháznál díjtalanul, azóta pedig ezredorvossá történt kinevezéséig díjazás mellett működött, mint polgári orvos és osztályorvos-főnök. Különösen a szájsebesültek kezelése, fogászati szakképzettséget igénylő műtétek elvégzése, széttrancsolt állkapocsrészeknek mű alkatrészekkel való pótlása, a műtétek saját berendezett fogászati műtermében saját műszereivel való elvégzése, a műtétek valamint műalkatrészekhez szükséges anyagok saját költségére történt beszerzése által szerzett megbecsülhetetlen érdemeket. A kórháznak a harctérre történt áthelyezésekor önként jelentkezett harctéri szolgálatra s a kórháznál, mint osztályorvos-főnök működött. Szakképzettséggel, lelkiismeretes odaadással és előrehaladott kora dacára önfeláldozással teljesíti fáradságos szolgálatát. Kiváló szolgálatai fáradságot nem ismerő munkássága és ügybuzgóságáért legfelsőbb kitüntetésre a legmelegebben pártolva javaslatba hozom” [20].

A Hadtörténelmi Levéltár jóvoltából megkaptuk az intézmény Bécsi Kirendeltségétől a véglegesített kitüntetési javaslatot (Belohnungsantrag). Ez a következőkkel gazdagította ismereteinket: Bikafalvi Máthé Lajos doktort a M. kir. 5. sz. honvéd tartalék kórház osztályorvos főnökét 1916. ápr. 22-től a háború tartamára kinevezték M. kir. honvéd ezredorvossá. 1916. máj. 1-étől e minőségben a harctéren szolgált [21]. E kitüntetésre való felterjesztéskor Máthé Lajos már tulajdonosa a Vöröskereszt II. oszt. díszjelvénye hadiékítményekkel kitüntetésnek [21].

A felettes szervek jóváhagyják számára a Ferenc József Rend lovagkeresztjét a hadiékítményekkel. Az erről szóló parancs 1917. ápr. 21-én jelent meg a m. kir. Honvédség számára kiadott 51/1917 sz. Rendeleti Közlöny 901. oldalán [23]. Ekkor azonban az ezredorvos sajnos már több mint egy hete hősi halott, amint az kiderül az ugyancsak Bécsből kapott halotti anyakönyv (Sterberegister) vonatkozó oldalainak adataiból. Ezek szerint: dr. Ludvig Máthé (előneve nincsen feltüntetve), 1861-ben Marosvásárhelyt született (hónap és nap nélkül), vallása: református, családi állapota: elvált, foglalkozása: fogorvos, rendfokozata: ezredorvos, meghalt 1917. április 12-én, Máramarosszigeten a m. kir. 5. sz. honv. tartalék kórházban, halál oka: tüdőtuberkulózis, eltemetve: 1917. április 14-én a máramarosszigeti református temetőben, a temetést végezte: Keresztes Gyula ref. tábortestvér [22]. Bár a halálókként hivatalosan bejegyzett tüdőtuberkulózis kétélyeket ébreszt, kénytelenek vagyunk így elfogadni.

Ezen, különben részletes és értékes adatokkal kapcsolatban több probléma is felvetődik. Salamon [14] és Gulyás [3] bikafalvi Máthé Lajos születési éveként 1864-et

adja meg (hely nélkül), míg a halotti anyakönyv, mint láttuk 1861-et. Az elhalálozás helye és oka Salamonnál, mint már jeleztük, Lemberg és „flecktífusz” [14], Gulyásnál Budapest, halálok nélkül [3]. A születésének helye viszont az Aranykönyvben [19] és a halotti anyakönyvben [22] egyezik. Salamon rendszerint a legkompetensebb forrásokból dokumentálódott. Ezért meglepő a nagy eltérés az elhalálozás helye és oka közt. Felvetődött bennünk a kérdés, hogy nem két Máthé Lajos volt? Ismét a Hadtörténelmi Levéltár Bécsi Kirendeltségéhez fordultunk, ahol kiderült, hogy nem két, hanem három Máthé Lajos nevű katonatiszt tevékenykedett az I. világháborúban: dr. bikafalvi Máthé Lajos (1861 vagy 1864), fogorvos, ezredorvos; dr. Máthé Lajos (1885. júl. 4, Kolozsvár), hivatásos katonaorvos; és bikafalvi Máthé Lajos (1893.) tartalékos tüzértiszt, akiről egyelőre nem tudjuk, hogy ki volt. Fel lehetne tételezni, hogy a szóban forgó dr. b. Máthé Lajos fia. A két utóbbi élve tért haza a frontról [2].

Utoljára dr. b. Máthé Lajos születési helye és pontos ideje is tisztázódott a marosvásárhelyi ref. keresztelési anyakönyvekből, ahol a bikafalvi előnév és a szülők neve (bikafalvi Máthé Lajos és Lengyel Gizella) is szerepel: Marosvásárhely, 1864. júl. 12 [18]. Így tehát az 1861-es születési év téves [12].

Végül is dr. Bocskay István professzor, a marosvásárhelyi Odontológiai Tanszék vezetője, aki Máramaroszigeten született, kérésünkre megkereste dr. bikafalvi Máthé Lajos hősi halott sírhelyét a máramaroszigeti református temetőben. A sírhely szerepelt az egyházközség nyilvántartásában.

Nagybátyjának, bikafalvi Máthé Domokosnak, ki utódjának szánta, nevelt fia volt. 1889-ben át is vette rendelőjét. Csendes, szorgalmas ember. Szakirodalmi tevékenységet is folytatott. Salamon [1] hét tudományos közleményéről tesz említést. Ezek mind a *Gyógyászat* c. folyóiratban jelentek meg (1897/6, 1897/11, 1897/19, 1899/10, 1899/17 és 1900/26). Meglepő, hogy fogorvos létére olyan ma is időszerű kérdéssel is foglalkozott mint *Az egészségtan oktatása és a tanítóképzés* (1899). Dolgozatainak száma úgy tűnik, hogy több mint amennyit Salamon említ, hiszen például röviddel halála előtt jelent meg *A m. kir. 5.sz. honvéd táborikórház félévi működése a fronton* (1917) c. dolgozata.

Összegezve tehát: dr. bikafalvi Máthé Lajos fogorvos, 1864. júl. 12-én született Marosvásárhelyt [18], az orvosi tanulmányait Bécsben, majd Budapesten végezte. 1889-ben avatták utóbbi helyen orvosdoktorrá [19]. A háború kitöréséig fogorvosként működött Budapesten. 1914-től önkéntes polgári orvosként dolgozott a budapesti Bezerédi utcai 5.sz. honvéd tartalék kórházban. 1916-tól ezredorvosi minőségben frontszolgálatot teljesít, majd 1917. ápr. 12-én Máramaroszigeten, a Budapesti Hadtörténelmi Levéltár Bécsi Kirendeltsége szerint hősi halált halt [2, 5]. A bikafalvi Máthé Lajossal kapcsolatos utólag tisztázott, fent bemutatott adatokat először egy 2002-ben megjelent dolgozatunkban [11], majd egy kötetben foglaltuk össze [12].

Ifjabb **MÁTHÉ DÉNES** bikafalvi (Kolozsvár, 1877. nov. 16 – 1943. nov. 14, Budapest), idősebb b. Máthé Dénes és Czetz Mária fia [5, 12-15, 17]. Középiskoláit a kolozsvári Református Főgimnáziumban végzi. Orvosi tanulmányait ugyanott a Ferenc József Tudományegyetem Orvosi karán, 1903-ban avatják orvosdoktorrá. 1901 és 1904 között az egyetemi Gyógyszertani Intézet gyakornoka, majd tanársegédje, 1904-től 1908-ig a budapesti egyetem Törvényszéki Orvostani Tanszékén gyakornok, majd tanársegéd, ugyanakkor, rendőrségi boncoló orvosi tisztséget is betölt. 1906-1907-ben a budapesti Apponyi-klinika fogászati osztályán, Rothman mellett gyakornok. 1908-ban kerül a budapesti Stomatológiai, az Árkövy-klinikára, ahol az egyetemi hierarchia minden lépcsőfokát megjárja: gyakornok, tanársegéd, magántanár (1922), a technikai osztály

vezetője (1922), címzetes nyilvános rendkívüli tanár (1934), majd egyetemi tanár (1938. aug. 9.). Amikor tehát 1937-ben elhunyt Szabó József professzor (1874-1937), aki Árkövy után 17 évig vezette a budapesti Stomatológiai Klinikát, utóda ifjú b. Máthé Dénes lett. Így a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Stomatológiai Klinikájának harmadik igazgató professzora a bikafalvi Máthé család negyedik fogorvosa lett [5, 14, 15,].

Fő munkaterülete a fogpótlástan. Bonyhárd Bélával monográfiát ír A teljes prothesis készítése címen, ami Budapesten a Novák kiadónál jelenik meg 1931-ben. A kötetet később olasz nyelven is kiadják (1938). Az ő ösztönzésére kezd a klinika modern gyökerkezelési eljárásokkal, a fogeredetű gócfertőzéses-esetek kivizsgálásával és kezelésével foglalkozni [4]. Tagja volt az Orvosi Továbbképzés Központi Bizottságának s e tisztségében lelkesen és hatékonyan vett részt. [4]. Szakmai tevékenységén kívül más feladatokat is végzett, így rendes tagja volt Egészségügyi- és Igazságügyi Tanácsnak, éveken keresztül presbitere a józsefvárosi református egyházközségnek, több egyesület tiszteletbeli és díszelnöke [5, 7, 14].

Máthé Dénes professzor nagy tudása, kimeríthetetlen munkabírása, szerénysége őszinte és önzetlen haza-, család- és emberszeretete, méltán vívta ki munkatársainak és hallgatóinak tiszteletét és nagyrabecsülését. [4, 7, 15-17, 24].

Végül bemutatjuk azokat az adatokat, amelyeket Péter Tamás (Székelyudvarhely, 1981-) fogorvostan-hallgató gyűjtött Bikafalván (1999. XII. 29.), Albert Sándor református lelkész segítségével [1]. Bikafalván a Máthé családnak nem élnek jelenleg leszármazottjai, csak külföldön (Zürich, Eisenstadt, Budapest). A családi kúria a templom mellett állt. Lebontották. Először Lukács József, majd Szász Mihály birtokába került a belsőség. A keresztelő könyvek az 1800-as években egy tűzvész alkalmával elpusztultak. A temetőben jelenleg is megtalálható egy díszes, fehér márványból készült, két címeres síremlék a következő felirattal: Bikafalvi és csekefalvi Dr. Máthé-Szabó Károly 1876-1912; alatta, Máthé Pálné szül. Ferenczi Biri 1873-1914; alatta, Máthé Pál 1841-1916. Azt a mondást, hogy "Nyugszik az Úrban, mint Máthé tehene az útban" [14], ma már nem ismerik. A család különböző tagjai több kegytárgyat adományoztak az egyházközségnek. Így, egy hímezett úrasztali terítőt atlasz selyemből "Csiszár Albertné Máthé Katalin adománya 1864" ráhímezett felirattal, egy ezüstözött úrvacsorai kenyérosztó tányért közepén M. D. monogrammal "Máthé Domokos adománya" felirattal és egy ezüstözött kelyhet, melyen a következő olvasható "Néhai Bikafalvy Máthé Domokos fia emlékül a bikafalvi ref. egyháznak 1905. ápr. 6.". Ezek a kegytárgyak az egyházközség birtokában voltak 2000 őszéig, amikor betörték a templomba és elrabolták azokat. Sajnos sem a tettesek, sem az ellopott értéktárgyak mind a mai napig nem kerültek meg [1].

Említésre méltónak tartjuk, hogy e bikafalvi származású ősi székely család ma is élő leszármazottjai nem felejtették el elődeik szülőföldjét. Időnként "haza" látogatnak, részben már pótolták az ellopott kegytárgyakat és anyagilag is támogatják az egyházközséget és az iskolát. Példaként megemlíthetjük bikafalvi Máthé Dénes dr. klinikaigazgató, orvosprofesszor, Judit nevű unokáját férjével Bereczky Zoltánnal, valamint a csekefalvi Máthé ág egyes tagjait is, akik szintén elismerést érdemelnek e vonatkozásban [1].

Reméljük, hogy szerény munkánkkal hozzájárulhattunk ahhoz, hogy ezen ősi székely család neves sarjainak tevékenységét szűkebb hazájukban is megismerjék és megbecsüljék.

Utószó

Úgy véljük, hogy a székely tudósok életművének felelevenítése és népszerűsítése helyes ötlet, de ennek eredménye nem csak a szakkörökbe, hanem szülőfalujuk, -városuk lakosságához is el kellene jusson.

A dolgozatban bemutatott jeles személyiségek jegyzékét nem tartjuk teljesnek, további személyekkel kiegészíthető. Még kevésbé teljesek a róluk közölt adatok és forrásmunkák. Ezek csupán kiindulási alapnak tekinthetők egy további kutatásra vállalkozó személy számára. Az összegyűjtött és közreadott adatok kiegészítést, főleg pontosítást igényelnek. Teljességre nem is törekedhettünk.

Az arra érdemesek emlékezetének felelevenítése és ápolása az utódoknak nemcsak haszna, de kötelessége is.

IRODALOM

Bevezető

1. APÁCZAI CSERE János: *Magyar Encyclopaedia*. (Sajtó alá rendezte Szigeti József). Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977.
2. BALÁZS Péter: *Generale Normativum in Re Sanitatis 1770*. Magyar Tudománytörténeti Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba – Budapest, 2004.
3. BALLA Árpád: Számadás. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Sz.udvarhely, 2010, 52-58, 283-301.
4. BISZTRAY Gyula, SZABÓ T. Attila, TAMÁS Lajos (szerk.): *Erdély magyar egyeteme*. Erdélyi Tudományos Intézet kiadása, Kolozsvár, 1941.
5. BOLOGA Valeriu L.: *Istoria Mediciniei Universale*. Ed. Med., Buc., 1970, 23-339.
6. EGYED Ákos, KOVÁCS Eszter: *Gyűljanak meg közöttünk is új oltártűzei az ismereteknek*. EME kiadása, Kolozsvár, 2008, 33- 120.
7. ERDÉLYI Pál (szerk.): *Emlékkönyv az EME félszázados ünnepére 1859-1909*. EME kiadása. Kolozsvár, 1909- 1942.
8. GYÖRGY Lajos (szerk.): *Az EME háromnegyedszázados tudományos működése 1859-1934*. EME kiadása, Cluj- Kolozsvár, 1937.
9. JANCsó Elemér: *Az erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai*. Akad. Könyvkiadó, Buk., 1955.
10. KAPRONCZAY Katalin: *Orvosi Művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007, 59-60, 90-92, 169-175.
11. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2008.
12. MAIZNER János: *A kolozsvári Orvos-Sebész Tanintézet történeti vázlata 1775-1872*. Ajtai K. Albert, Kolozsvár, 1890.
13. MELIUS Péter: *Herbárium*. (Sajtó alá rendezte Szabó Attila). Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1978.
14. NEMES Csaba: *Orvostörténelem*, Kiadja a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008. 15-180.
15. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Sajtó alá rendezte Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004.
16. PÁPAI PÁRIZ Ferenc: *Békességet magamnak, másoknak*. (Sajtó alá rendezte. Nagy Géza). Kriterion Könyvkiadó, Buk. 1977.
17. PÁPAI PÁRIZ Ferenc: *Pax Corporis* (Sajtó alá rendezte Szabályár Ferenc). Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984.
18. PÉNTÉK János, Szabó Attila: *Ember és növényvilág*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1985.
19. PÉTER Mihály: *Az erdélyi fogorvoslás történetéből*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, 15-31.
20. PÉTER Mihály, PÉTER H. Mária: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának százéves tevékenysége 1906-2006*. EME kiadása, Kolozsvár, 2006.
21. SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976.
22. SPIELMANN József: *Történelmi reflexiók a népi orvoslás és az orvostudomány viszonyáról*. Communicationes de Hist. Artis Med. 1979, Suppl. 11-12, 35-50.
23. VASAS Samu: *Népi gyógyászat*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1985.

24. * * * *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók XXXII. vándorgyűlése tagjai részére. Kiadja a Kolozsvári Egyetem Orvosi Kara, 1903.*

Felvinczi György

1. BOD Péter: *Régi magyarul írott könyvekből.* Orv. Szle (Kv) 1933, 6, 7, 226.
2. JÁNOSHÁZY György: *Felvinczi György.* In *Erdélyi Panteon* I. köt., Mentor Kiadó, Marosvásárhely 1998. 177 – 182.
3. PÉTER Mihály: *Az erdélyi fogorvoslás történetéből.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, 57-64.
4. PETRIK Géza: *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860.* I/1. köt. Kiadja Dobrowsky Ágost, Budapest 1888. 221.
- *Magyarország bibliographiája 1712 – 1860.* VII. köt. Pótlások. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 1989. 160.
5. SPIELMANN József: *Restituiri istorico- medicale.* Edit. Kriterion, București, 1980. 115.
6. SZABÓ Károly: *Régi magyar Könyvtár.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1879. 585.
7. SZABÓ T. Attila: *Adatok Felvinczi György életéhez.* Irodalomtört. Közl. Budapest, 1932, 42, 422-423; 1933, 43, 141-145.
8. SZABÓ György: *A salernói orvosi iskola tanácsai.* Erdélyi Múzeum 1996. LVIII, 1-2, 146-160.
9. SZINNYEI József: *Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472-1875.* Kiadja a Kir. Magyar Természettudományi Társulat, Atheneum R.T. Könyvnyomdája, Budapest, 1878. 173.
10. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* III. köt., Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest, 1894. 360-362.
11. SZLATKY Mária: *“Minden doktorságot csak ebből késértek”.* Szemelvények a XVI-XVII. század magyar nyelvű orvosi kézikönyveiből. Magyar Hírmondó sorozat, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983. 325-351, 418, 438-439.
12. SZUMOWSKY Ulászló: *Az orvostudomány története.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1939. 172.
13. WACZULIK Margit: *A táguló világ magyarországi hírmondói XV-XVII. század.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1984. 298.
14. * * * *Magyar Irodalmi Lexikon.* I. köt., Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 345.
15. * * * *Új magyar irodalmi lexikon.* A-Gy, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 627.
16. * * * *Új Magyar Életrajzi Lexikon,* II. köt., Magyar Könyvklub, Budapest, 2001. 609-610.

Mátyus István kibédi

1. BOD Péter: *Magyar Athenas.* Nagyszeben, 1766. 169.
2. BOLOGA Valeriu L.: *Istoria Medicinai Universale.* Ed. Med., Bucuresti, 1970, 282, 458, 692, 700.
3. FRIEDRICH Ildikó: *XVIII. századi magyar nyelvű kiadványok a gyermekek ápolásáról és neveléséről.* Comm. Hist. Artis Med. 1975, 73-74, 27-51.
4. KAPRONCZAY Katalin: *Orvosi Művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon.* Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007. 172, 174, 188-192.
5. KAPRONCZAY Károly (szerk.): *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 255.
6. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944.* Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet, Budapest, 2008, 24
7. MÁTYUS András (szerk.): *275 éve született kibédi Mátyus István.* Székelyudvarhely, 2001.
8. MÁTYUS A., MÁTYUS Gy.: *Kibédi Mátyus István, Marosszék első orvosdoktora, a XVIII. sz. kiemelkedő székely egyénisége.* Orvtud. Ért. EME 2001, 74, 374-378.
9. MÁTYUS András (szerk.): *Kibédi Mátyus István halálának 200. évfordulójára,* Székelyudvarhely, 2002.
10. MÁTYUS András (szerk.): *Betekintés kibédi Mátyus István Diaeteticáiba.* DEMACO, Székelyudvarhely, 2002, 6-318.
11. MÁTYUS András (szerk.): *Kibédi Mátyus István orvostudor, a magyar táplálkozástudomány uttörője.* DEMACO, Székelyudvarhely, 2007, 7-168.
12. MÁTYUS András, MÁTYUS Gyula: *285 éve született dr. Mátyus István, Marosszék, Kibéd orvosenciklopédikusa.* Orv. tud. Értesítő EME, 2010, 83, 2, 146-148.
13. MÁTYUS András (szerk.): *185 évve született Kibédi Mátyus István, Marosszék első orvos tudósa és enciklopédikusa.* Folpress, Budapest. – Székelyudvarhely, 2011, 7-110.
14. MÁTYUS István: *Diaetetica, I-II.,* Páldi István, Kolozsvár, 1762, 1766.

15. MÁTYUS István: *Ó és Új Diaetetica. I-VI.*, Füskuti Landerer Mihály, Pozsony, 1787-1793.
16. NEMES Csaba: *Orvostörténelem*. Kiadja a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008, 174.
17. PACZOLAY Gyula: *A magyar kémiai szaknyelv történetéből*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2006, 12, 44, 92-94.
18. PÁL-ANTAL Sándor: Székely önkormányzat-történet. Mentor kiadó, Marosvásárhely, 2002, 166.
19. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (szerk.: Gazda István), Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 271-280, 283.
20. PÉTER Mihály: *Az erdélyi fogorvoslás történetéből*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, 71-78.
21. SPIELMANN József: *Másoknak világítva. Mátyus István életregénye*. Ifjúsági Könyvkiadó, Bukarest, 1969. Második kiadás: Székelyudvarhely, 2001.
22. SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976, 229-232, 244-248, 267-271, 275-280.
23. SPIELMANN József: *Restituiri istorico-medicala*. Kriterion, Buc., 1980, 311-316, 330-336, 364-370.
24. SZLATKY Mária: *A jó egészség megtartásának módjáról*. Szemelvények Mátyus István *Diaetetica* valamint *Ó és Új Diaetetica* című műveiből. Magyar Hírmondó sorozat. Magvető Kiadó, Budapest, 1989.
25. * * * *Új magyar irodalmi lexikon*. H-Ö, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000, 1456.
26. * * * *Új Magyar Életrajzi Lexikon*. IV. köt. L-Ö, Magyar Könyvklub, Budapest, 2002, 599.

Benkő Sámuel

1. GYÁRFÁS Ágnes: *Benkő Sámuel (1743- 1824) A magyar orvosi topográfia kezdetei*. Comm. de Hist. Artis Med. 1972, 64-65, 165-169.
2. KAPRONCZAY Katalin: *Orvosi Művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007, 215-216, 220-221.
3. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest, 2008, 19, 20, 27.
4. NEMES Csaba: *Orvostörténelem*. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008, 162, 179.
5. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Szerk.: Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 247, 322, 362-364, 389-390.

Nyulas Ferenc

1. BOLOGA Valeriu L.: *Istoria Medicinei Universale*. Ed. Med., Buc., 1970, 288, 450, 474.
2. KAKUCS Lajos: *Nyárádremete falumonográfia*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2008, 301-306.
3. KAPRONCZAY Katalin: *Orvosi Művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007, 172, 218, 230-233.
4. KAPRONCZAY Károly (szerk.): *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 276.
5. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest, 2008, 21, 32, 34, 37.
6. KELEMEN Hajnal: *Nyulas Ferenc kutatásai az erdélyi ásványvizek elemzése terén*. Orv. tud. Értesítő EME 2008, 81, 3, 218-221.
7. NEMES Csaba: *Orvostörténelem*. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008, 166, 173, 253-254.
8. PACZOLAY Gyula: *A magyar kémiai szaknyelv történetéből*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2006, 103-107.
9. PACZOLAY Gyula: *Magyarország és Erdély gyógyvíztörténelméből*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2007, 63-159-175.
10. PÉTER H. Mária: *Nyulas Ferenc gyógyszerészeti ellenőrzései*. Orv. tud. Értesítő EME 2008, 81, 3, 212-217.
11. PÉTER Mihály: *Nyulas Ferenc járványügyi tevékenységéről*. Orv. tud. Értesítő EME 2008, 81, 3, 208-211.
12. SPIELMANN József, SOÓS Pál: *Nyulas Ferenc*. Akadémiai Könyvkiadó, Buk., 1955.
13. SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976, 232-238, passim.
14. SPIELMANN József: *Restituiri istorico-medicala*. Kriterion, Buc., 1980, 316-322, passim.
15. SZÖKEFALVI-NAGY Zoltán, SPIELMANN József: *Nyulas Ferenc életére és működésére vonatkozó újabb adatok*. Comm. de Hist. Artis Med., 1971, 60-61, 97-131.

16. SZÖKEFALVI-NAGY Zoltán, SPIELMANN József: *Részletek Nyulas Ferenc újonnan megtalált műveiből*. Comm. de Hist. Artis Med., 1971, 60-61, 295-330.
17. WANEK Ferenc: *Ásványvízkutatás és szénhidrogének a Keleti-Kárpátokban 1908 előtt*. Kőolaj és Földgáz 2000, 33 (133), 7-8, 74-80.
18. WANEK Ferenc: *Az erdélyi földgáz felfedezésének igaz története*. Műszaki Szemle 2005, 30, Historia Scientiarum- 2, Tudománytörténeti különkiadás, 27-40.

Gergelyffi András

1. MÁTYUS András, MÁTYUS Gyula: *Csikmindszenti Gergelyffi András hatósági orvos Udvarhelyszéken*. Orv. tud. Értesítő EME, 2007, 80, 4, 310-311.
2. PACZOLAY Gyula: *A magyar kémiai szaknyelv történetéből*. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2006, 50, 118.
3. SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976, 252-254, 260, 328.
4. SPIELMANN József: *Restituiri istorico-medicala*. Kriterion, Buc., 1980, 342-344, 353.
5. SZŐCS János: *Gergelyffi András hazatér? (Egy méltatlanul elfelejtett csíki orvos-vegyész)*. Székelyföld 2001, V. 3, 109-131.
6. WANEK Ferenc: *Az erdélyi földgáz felfedezésének igaz története*. Műszaki Szemle 2005, 30, Historia Scientiarum- 2, Tudománytörténeti különkiadás, 27-40.

Ferentzi József csikmadéfalvi

1. FODOR István. *Adattár. Orvostörténeti levelek II.rész*. Comm. ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1965, 35, 201-205.
2. IZSÁK Samuel: *Inițiatorul primei asociații medicale din Transilvania: protomedicul Iosif Ferentzi (1771-1836)*. In: Studii și Cercetări de Istoria Medicinii din RSR. Ed. Acad. Buc., 1962, 234-262.
3. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest, 2008, 46, 51.
4. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Szerk.: Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 218-219, 389.
5. SPIELMANN József: *A közjó szolgálatában*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1976, 206, 281-282, 287-288, 322, 330.
6. SPIELMANN József: *Restituiri istorico-medicala*. Kriterion, Buc., 1980, 260, 261, 387, 394.

Péterfi Pál kibédi

1. BERDE Károly: *Volt-e Bolyai Jánosnak syphilise?* Comm. de Hist. Artis Med., 1973, 69-70, 131-142.
2. FODOR István: *Adattár. Orvostörténeti levelek*. Comm. ex Bibl. Hist. Med. Hung. 1965, 35, 212-217.
3. PATAKI Jenő: *Pataki Jenő: Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Szerk.: Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 255-260, 389.
4. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, X. kötet, Hornyánszki V. könyvkereskedése, Budapest, 1905, 875-876.

Joó István

- 1 KAPRONCZAY Károly (szerk.): *Magyar Orvoséletrajzi Lexikon*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 193.
2. MAIZNER János: *A kolozsvári orvos-sebész tanintézet történeti vázlata 1775-1872*. Ajtai K. Albert könyvnyomda, Kolozsvár, 1890. 20, 27, 46, 62. passim.
3. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Szerk.: Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 300.
4. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*, V. kötet, Hornyánszki V. könyvkereskedése, Budapest, 1897, 623-624.

Szabó József

1. GAAL György: *Csikszeredai Szabó József kolozsvári orvostanár és művelődés politikus*. Orv. tud. Értesítő EME 2001, 74, 367-373.
2. GAAL György: *Csikszeredai Szabó József (1805-1872)*. In: Hivatás és Tudomány, EME kiadása, Kolozsvár, 2009, 433-444.

3. KAPRONCZAY Károly: *A magyarországi közegészségügy története 1770-1944*. Semmelweis Egyetem Közegészségtani Intézet – Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár – Magyar Tudománytörténeti Intézet. Budapest, 2008, 43.
4. MAIZNER János: *A kolozsvári orvos-sebész tanintézet történeti vázlata 1775-1872*. Értesítő az EME Orvos-természettudományi Szakosztályának szaküléseiről és népszerű előadásairól. I. Orvosi Szak. 1889, XI, 1. füzet, 20; II-III. füzet, 106, 110, 116, 121, 124, 125, 126, 130.
5. NEMES Csaba: *Orvostörténelem*. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen, 2008, 187.
6. PATAKI Jenő: *Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből*. (Szerk.: Gazda István). Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 299, 306-307, 307, 335.

Bikafalvi Máthé család

1. ALBERT Sándor, bikafalvi ref. lelkész személyes közlése, 1999. dec. 29.
2. BONHARDT Attila: Hadtörténelmi Levéltár Budapest, Bécsi Kirendeltsége. Írásbeli közlés, 378/2000/LBK, 2000. okt.10.
3. GULYÁS Pál (szerk.): *Magyar írók élete és munkái*. XVIII. köt., Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 637.
4. HATTYASY Dezső: *Bikafalvi Máthé Dénes*. Orvosképzés, 1943, 33, 5-6, 615-617.
5. HUSZÁR György: *A magyar fogászat története*. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Kiadványa. Budapest, 1965. 115, 117-118, 123, 130, 190.
6. HUSZÁR György: *Az önéletrajzok, mint fogorvostörténelmünk forrásai*. Comm. Hist. Artis Med. 1980, 89-91, 157-174.
7. ORAVETZ Pál: *Máthé Dénes*. Gyógyászat, 1943, 83, 48, 677-678.
8. PÁLMAY József: *Udvarhely vármegye nemes családjai*. Kiadja Betegh Pál Könyvnyomdai Műintézete, Székelyudvarhely, 1900, 155-156.
9. PÉTER Mihály: *Adatok az erdélyi származású illetve Erdélyben tevékenykedett neves fogorvosokról*. Orv. tud. Értesítő EME, 2000, 73, 500-504.
10. PÉTER Tamás, PÉTER Mihály: *A bikafalvi Máthé családból származó fogorvosok élete és tevékenysége*. Orv. tud. Értesítő EME, 2000, 73, 505-508.
11. PÉTER Mihály, PÉTER Tamás: *Hiteles adatok bikafalvi Máthé Lajos (1864–1917) fogorvos életrajzához*. Orvosi Hetilap, 2002. 143, 4, 203–205.
12. PÉTER Mihály: *Az erdélyi fogorvoslás történetéből*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006, 116-129.
13. SALAMON Henrik: *A bikafalvi Máthé-k. Egy magyar fogorvoscsalád története*. Fogorv. Szle. 1937, 30, 8, 339-344; II. rész: 9, 391-407.
14. SALAMON Henrik: *A magyar stomatológia (fogászat) története a legrégibb időktől napjainkig*. Kiadja a magyar fogorvosok Országos Egyesülete megbízásából a Magyar Stomatológia Történet Kiadóhivatala, Budapest, 1942. 97, 113-132, 352-355, 482-485, 622, 656.
15. SALAMON Henrik: *Máthé Dénes (1877-1943)*. Fogorv. Szle, 1943, 36, 11, 237-238.
16. SALAMON Henrik: *Idősebb bikafalvi Máthé Dénes dr.* In: *A stomatológia haladása*. A budapesti Stomatológiai Klinika kiadványa, II. köt. Budapest, 1946.
17. SIMON Béla: *Bikafalvi Máthé Dénes*. Orvosi Hetilap, 1943, 87, 48, 579.
18. * * * Románia Nemzeti Levéltára, Maros Megyei Igazgatóság. *Colecția Registre de stare civilă orașul Târgu Mureș, Religia reformată 1835-1868*, 887.alap, 174 verso (régí számozás: 350. o.).
19. * * * Semmelweis Egyetem Levéltára Budapest. *Egyetemes Orvostudományok Aranykönyve 1878-1926*, 121, 55.
20. * * * Hadtörténelmi Levéltár Budapest. *Első világháborús tiszti kitüntetési javaslatok*, 15236.
21. * * * Hadtörténelmi Levéltár, Bécsi Kirendeltsége. M. kir. 5. sz. honvéd tartalék kórház. *Belohnungsantrag*. Res. E. No. 52/1916, 2-3.
22. * * * Hadtörténelmi Levéltár, Bécsi Kirendeltsége. KA, VL., *Sterberegister* Nr. 978. Folio 56.
23. * * * Honvédség számára kiadott 51/1917 sz. Rendeleti Közlöny, 901.
24. * * * *Máthé Dénes Emlékkönyv*. A budapesti Stomatológiai Klinika kiadványa, I. köt. Felelős kiadó: Dr. Balogh Károly, Budapest, 1945.

